

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalárska práca

Tatiana Bírešová

**Vzt'ahy Slovákov a Maďarov v Košiciach
po prvej svetovej vojne s dôrazom na
stotožnenie sa s novým štátom**

**Terms between Slovaks and Hungarians in
Kosice after First World War I with a focus
on their identification to a new state**

Praha 2012

Vedúci práce: Mgr. Miroslav Michela, Ph.D.

Ďakujem Mgr. Miroslavovi Michelovi, Ph.D. za rady a starostlivé vedenie mojej práce a všetkým ďalším ľuďom, ktorí mi radou alebo iným spôsobom pomohli k dokončení tejto práce.

Prehlasujem, že som bakalársku prácu vypracovala samostatne, že som pravdivo citovala všetky použité pramene a literatúru a že práca nebola použitá v rámci iného vysokoškolského štúdia, či k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe, dňa 19. júna 2012

Abstrakt:

Predložená bakalárska práca sa pokúsila o reflexiu vzťahov medzi slovenskými a maďarskými občanmi mesta Košice v časovom rozmedzí rokov 1918-1921. Práca ukazuje nakoľko bola lojalita Slovákov zlučiteľná s lojalitou voči Habsburskej ríši. Ako a či sa táto lojalita v priebehu vojny premenila v lojalitu k Československej republike. Snahou tejto práce bolo zistiť vzťah obyvateľov mesta k novovzniknutému štátu, zmeny v ich národnom cítení a zmeny v národnostnej štruktúre mesta. Na poukázanie atmosféry v meste práca využíva aj analýzu východoslovenského periodika Slovenský východ, ktorý vychádzal v Košiciach.

Kľúčové slová

1918-1921, Košice, slovensko-maďarské vzťahy, nacionalizmus, lojalita, Slovenský východ

Abstract:

Presented bachelor work attempts a reflection of terms between Slovaks and Hungarians in Košice since 1918 until 1921. This work shows how compatible was Slovak's loyalty with a loyalty towards Habsburg monarchy and also if this loyalty has changed during the war into one towards Czechoslovak republic. The aim of this work was to identify the relationship of citizens to the newly created state, changes in their nation feeling and in the ethnic structure of the city. For pointing out the atmosphere in the city this work uses an analysis of east slovak periodical Slovenský východ, which was published in Košice.

Keywords

1918-1921, Košice, Slovak-Hungarian relationships, nationalism, lojalality, Slovenský východ

Obsah

Úvod	7
1. Národ a jeho vznik.....	9
1.1 Vymedzenie pojmu národ	9
1.2 Pojem nacionalizmus.....	17
2. Národná identita	18
2.1 Slovenská národná identita počas prvej svetovej vojny.....	18
2.2 Formovanie národnej identity v meste.....	22
3. Začleňovanie Slovenska do nového štátneho celku.....	24
3.1 Historický vývoj a charakteristika mesta Košice.....	27
3.2 Povojnová situácia na východnom Slovensku a v meste Košice.....	29
4. Národná identita mesta Košice vo svetle denníka Slovenský východ.....	40
Záver	49
Zoznam použitej literatúry	51
Prílohy.....	54

Úvod

Čo sa stane v situácii keď sa človek narodí v jednom štáte, je v ňom vychovávaný, učí sa zvykom a tradíciám, a napokon tento štát zanikne a na jeho mieste vznikne štát nový? K akej národnej identite sa takýto človek prihlási? Takáto situácia nastala po prvej svetovej vojne. Zaniklo Rakúsko - Uhorsko a jedným z novovytvorených štátov bola Československá republika.

Táto práca sa zaoberá otázkou zmeny národnej identity na území Slovenska po prvej svetovej vojne. Keďže sledovať proces formovania nového československého národa a s tým súvisiacu zmenu lojality a národnej identity obyvateľov na celom území Slovenska nám rozsah práce a čas nedovoľuje, rozhodli sme sa zamerať na oblasť východného Slovenska, konkrétne na mesto Košice a jeho blízke okolie. Spomenuté územie sledujeme v časovom rozmedzí rokov 1918 až 1921. Oba tieto roky považujeme za prelomové v kontexte formovania československého štátu. Roku 1918 bola vyhlásená Československá republika a roku 1921 sa uskutočnili dva neúspešné pokusy o reštauráciu Habsburgovcov na maďarskom tróne, čo bolo akýmsi potvrdením novonastoleného rozdelenia strednej Európy. Následne došlo k doformovaniu Malej dohody, ktorá sa mala stať garantom status quo ako aj v k vnútornej konsolidácií jednotlivých nástupníckych štátov.

Košice sú v súčasnosti druhým najväčším mestom na Slovensku a metropolou východného Slovenska. Významné postavenie však zastávali už v stredoveku kedy boli dôležitým obchodným centrom, a po Budíne, druhým najvýznamnejším mestom Uhorska. Dôvod prečo sme si za skúmanú oblasť vybrali mesto Košice je jeho špecifický vývoj a postavenie. Na začiatku 20. storočia boli uhorskými predstaviteľmi vládnej moci označované za maďarské kultúrne centrum. Roku 1906 nechala uhorská vláda previesť z Turecka pozostatky Františka II. Rákociho, ktoré boli následne uložené v krypte v Dóme sv. Alžbety v Košiciach. Na mape novovzniknutej Československej republiky sa nachádzali blízko hraníc s Maďarskom, čo otváralo priestor na diskusiu, ku ktorému zo štátov bude mesto pričlenené. Navyše územie východného Slovenska malo v povojnovom vývoji svoje špecifiká akými boli vyhlásenie východoslovenskej Slovenskej ľudovej republiky v Košiciach (11. decembra 1918), či vyhlásenie Slovenskej republiky rád v Prešove. (16. júna 1919)

Táto práca je uvedená obecným pohľadom do problematiky ustanovovania národov a do problematiky definície národa a národnej identity. Budeme sa snažiť zodpovedať na otázky čo je to národ, čím presne sa vyznačuje, kedy môžeme povedať, že sa zo zoskupenia ľudí, ktorí majú spoločné určité znaky národ vytvoril. Otázka utvárania národov sa do pozornosti historikov dostala už v 19.storočí, kedy sa jednotlivé národy ešte len konštituovali.

V prvej časti našej práce budeme vychádzať hlavne z diel Miroslava Hrocha – *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národu*, Miloše Řezníka - *Formování moderního národa*, Lászla Vörösa - *Analytická historiografia verzus národné dejiny: Národ ako sociálne reprezentácia*, a Benedicta Andersona - *Představy spoločenství – úvahy o puvodu a šíření nacionalismu*.

V ďalšej časti práce pojednávame o povojnovej situácií a o národnom vedomí na východnom Slovensku a v Košiciach. Za základné publikácie k tejto téme, ktoré aj nám pomohli z reflexiou daného obdobia, považujeme diela od Mariána Hronského *Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920*, *Slovensko na rázcestí* a *Slovensko pri zrode Československa*, Ladislava Tajtáka *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918* a práce Eleny Mannovej *Koncept lojality. Postoj k autoritám na Slovensku počas prvej svetovej vojny* a *Uhorsko a československá štátna idea: zmena povedomia v slovenskej spoločnosti*.

Vo svojom výskume sme sa opierali aj o noviny Slovenský východ, ktoré vychádzali v Košiciach v sledovanom období. Články z daného periodika sme podrobili analýze a následne sme ich interpretovali. Získané informácie nám poskytli čiastočný obraz (pre získanie celkového obrazu by bola potrebná analýza aj maďarských novín vychádzajúcich v Košiciach v danom období) o spoločenskej situácií, ktorá v Košiciach po vojne vládla. Analýzu maďarských novín vychádzajúcich v Košiciach sme pre neznalosť maďarského jazyka žiaľ nevedeli urobiť.

Veľký problém, s ktorým sme sa počas nášho výskumu stretli bola neaktuálnosť a malé množstvo prác pojednávajúcich o východnom Slovensku, konkrétne o Košiciach, z obdobia rokov 1918 až 1921 (základom sa pre nás stali práce Michala Potemru - *Mestská správa v Košiciach 1848-1918* a Márie Mihókovej - *Politický život v Košiciach v rokoch 1901-1918*). Ďalším problémom bolo nespriístupnenie archívnych prameňov z fondu Policajného kapitanátu Košíc, z dôvodu prebiehajúcej reorganizácie Mestského archívu Košice.

1. Národ a jeho vznik

1.1. Vymedzenie pojmu

Pojem národ má dlhú históriu. V stredoveku, novoveku aj v modernej dobe je používaný k zaradeniu príslušníkov do určitej skupiny. Pri hľadaní odpovede na otázku ako definovať národ a čo to vlastne národ je, nenachádzame jednoznačnú odpoveď. Jednotlivé definície tohto pojmu sa odlišujú.

Pri prechádzaní encyklopédie z rôznych časových období sa definície národa značne odlišujú. Túto odlišnosť považujeme za prirodzenú a súvisí aj s premenou spoločnosti. Pre ilustráciu si uvedieme tri príklady. V Ottovom slovníku náučnom z roku 1901 nachádzame nasledujúcu definíciu národa: „*Národ je hromadný názov príslušníkov jedného plemena, majúcich spoločný pôvod, spoločný jazyk, spoločné mravy, zvyky, tradície, spoločnú literatúru a osvetu. Pojem slova národ doteraz presne nie je vymedzený ani ustálený, býva niekedy širší a niekedy užší. V širšom zmysle hovoríme napríklad o národe slovanskom ako o celku, v užšom zmysle potom o národe ruskom, poľskom, či českom...ako o častiach veľkého národa slovanského. Podľa tohto definuje sa potom národnosť ako súbor znakov charakterizujúcich národ, z ktorých na predné miesto kladie sa jazyk ako známka najzjavnejšia. Preto každý uvedomelý národ, ktorý zápasí o svoju existenciu a nechce sa odnárodniť háji predovšetkým svoj jazyk. Často užíva sa slovo národ aj vo význame politickom napríklad: Uhorský národ, v ktorom zmysle zahrňujú sa navzájom tým všetky národy štátu Uhorského. Názov tento je vlastne nesprávny a užívajú ho radi tí, kto v štáte mnohonárodnostnom upierajú jednotlivým národnostiam právo na samostatnú právnu existenciu, osobujúc si právo toto iba národu panujúcemu.*“¹ Druhá definícia, ktorá pochádza z Masarykovho slovníka náučného z roku 1931 národ charakterizuje nasledovne: „*Národ je to spoločenská skupina, ktorá si na základe určitých znakov objektívnych a v duchu istej ideológie uvedomuje, že tvorí celok, rozdielny od iných skupín, a ktorá má tendenciu vytvoriť si vlastný štát. Žiadny objektívny znak ani kombinácia takýchto znakov nemôžu samy o sebe vytvoriť pojem národa...Znakom národa je teda iba vedomie osobitého celku, ktoré vzniká v duchu určitej ideológie, ktorá si niektorí z objektívnych znakov vyberie za svoj základný.*“² Napokon tretie definícia pochádza z 90. rokov 20. storočia: „*Národ je historicky vzniknutá pospolitosť ľudí, ktorá sa sformovala na základe podmienok rázu objektívneho (spoločné územie, jazyková jednota, jednotný trh a pod.) a rázu subjektívneho alebo duchovného (spoločná tradícia a dejiny, vedomé zdieľanie toho istého politického osudu). V skutočnosti pre vymedzenie národa neexistujú žiadne pevné*

¹ *Ottův slovník naučný*, vydavatelství Paseka, 1999, fotoprint pôvodného vydania z r. 1901.

² *Masarykův slovník naučný – lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*, díl V., nakladatelství Československého kopmasu tiskářské a vydavatelské a.s., Praha, 1931.

jednotné kritériá, rozhodujúci je akt vôle určitej pospolitosti byť národom a slobodné rozhodnutie jednotlivca prihlásiť sa k určitému národu a zdieľať jeho osud...“³. Ako môžeme vidieť na jednotlivých príkladoch v definícii národa sa značne odrážala spoločenská situácia a to, k čomu mala táto definícia slúžiť. V prvom prípade sa kladie dôraz na jazyk, ako na základný národný znak a to z toho dôvodu, že uznanie národného jazyka znamenalo aj uznanie národa samotného. Táto definícia vznikla v období kedy sa jednotlivé etniká v Habsburskej monarchii ešte len usilovali o uznanie všetkých svojich národných požiadaviek. Príznačná je aj téza o „veľkom slovanskom národe“ rozdelenom na mnoho vevtí. Odkrkadľuje sa tu stále prežívajúca idea slovanskej vzájomnosti. V druhej definícii sa kladie dôraz na vedomie príslušnosti k danému národu, ktoré má byť hlavným znakom národa. Dôvod prečo tomu tak je, opäť môžeme nájsť v spoločenskej situácii doby – bolo to obdobie po prvej svetovej vojne kedy novovzniknuté štáty deklarovali a obhajovali právo svojej existencie. A napokon tretie definícia, ktorá je zo všetkých najkratšia a uznáva nemožnosť stanoviť presné kritériá na vymedzenie národa. Každá definícia považuje za hlavný znak národa niečo iné, v prípade poslednej nemožnosť takýto znak určiť, a to v závislosti od toho, čo bolo potrebné zdôrazniť.

Ako sme vyššie povedali, definície pojmu národ sa menili a ani v súčasnosti medzi autormi nepanuje zhoda. V našej práci budeme pri pracovaní s týmto pojmom vychádzať z definícii Benedicta Andersona a Erica Hobsbawma. Anderson národ definuje ako imaginárne, pomyselné politické spoločenstvo (komunitu), ktoré si ľudia predstavujú ako limitované a zároveň suverénne (inak povedané národ môže ako skupina existovať iba vtedy ak si jeho príslušníci budú schopní predstaviť, že patria k pospolitosti ľudí, ktorých väčšinu členov osobne nepoznajú a ani nikdy nespoznajú). Špecifiká tejto definície sú nasledovné: po prvé, Anderson predstavuje národ ako ohraničené spoločenstvo, pretože aj ten najväčší národ, má hoc pružné, ale svoje hranice, za ktorými sa nachádzajú iné národy. Po druhé, národ je predstavovaný ako suverénne spoločenstvo, a po tretie, národ je predstavovaný ako komunita, lebo bez ohľadu na skutočné nerovnosti, ktoré môžu pretrvávajú vo vnútri každého národa, národ je vždy vnímaný ako spoločenstvo.⁴ Hobsbawm nepodáva presnú formuláciu pojmu národ ale formuluje akýsi východiskový predpoklad vzniku národa. Tento predpoklad tvrdí, že akýkoľvek dostatočne veľký súbor ľudí, ktorého členovia sa považujú za príslušníkov národa, bude tak vnímaný. Zároveň však Hobsbawm zdôrazňuje, že toto kritérium nemôžeme automaticky použiť pri vyhlásení politických či kultúrnych elít, ktoré tvrdia, že reprezentujú

³ *Universum – všeobecná encyklopedie*, Euromedia Group: Odeon, Praha, 2001, zv. 6.

⁴ ANDERSON, B. *Představy spoločenství – úvahy o puvodu a šíření nacionalismu*, nakladatelství Karolinum, Praha, 2008, s. 21 - 23.

národ.⁵ Pod pojmom národ teda rozumieme spoločenstvo ľudí, ktoré vzniká a udržuje sa kolektívne prejavovanou vôľou tvoriť spolu jeden celok. Práve okamih rozhodnutia sa, že patrím k určitému národu považujeme pre našu prácu za významný. Obyvatelia Habsburskej monarchie si najskôr museli dokázať predstaviť, že môže v jej rámci existovať aj národ iný, ako vládnci, následne si museli vedieť predstaviť, že by boli jeho členom, museli sa s ním identifikovať. Až potom mohli začať budovať jednotný obraz nového národa – začala vznikáť národná literatúra, národné mýty, či sa vytvoril súbor ustálených národných zvykov a tradícií. Obdobná situácia nastala aj po vzniku Československej republiky. Obyvatelia si museli dokázať predstaviť byť členom nového národa, museli sa s ním stotožniť. Rovnako si museli vedieť predstaviť byť členom československého štátu. Na to, aby nový štát mohol fungovať musela sa aspoň rámcovo udržiavať idea čechoslovakizmu.

Formovanie národa malo rozličný priebeh u štátnych národov a u národov (resp. etnických skupín) v multietnických ríšach. Miroslav Hroch ponúka koncepciu vzniku národa pozostávajúcu z troch fáz. Prvú fázu označuje ako fázu učeneckú. V rámci tejto počiatkovej fázy, sa príslušníci etnických skupín, obvykle tí, ktorí mali vyššie vzdelanie, rozhodli šíriť národné uvedomenie medzi širšie masy. Chceli ponúknuť alternatívu voči štátnej národnej identite všetkým príslušníkom svojej etnickej skupiny. Druhá fáza je spojená so snahou o národnú mobilizáciu nás. „Národovci“ sa snažili upevniť si svoju moc v štáte a pre svoju novú myšlienku získať rozhodujúcu časť príslušníkov nevládnucej etnickej skupiny. Priebeh tejto fázy bol rozdielny v národných štátoch, kde takmer ani nebola potrebná, a v multietnických ríšach kde pre jednotlivé národné hnutia zohrávala významnú úlohu. Až po tom, čo ľudové masy prijali novú národnú identitu, ktorá sa stala hnacou silou národného hnutia, mohla nastať tretia, a konečná fáza. Počas tejto fázy sa formoval politický program. O úspešnom národnom hnutí hovoríme vtedy ak ho podporujú všetky sociálne vrstvy a podarilo sa dosiahnuť politickej autonómie alebo nezávislosti.⁶

Formovanie národov prebiehalo na území celej Európy a vznik národných štátov neostal iba regionálnym javom. To, že sa tak nestalo môžeme pripísať lepším možnostiam pre šírenie informácií. Objavovali sa nové myšlienkové prúdy akými boli osvietenstvo a racionalizmus, úloha náboženstva v spoločnosti bola zatláčaná do úzadia. Nastával postupný rozpad tzv. starého režimu, t.j. stavovského usporiadania smerom k postupnej likvidácii stavovských bariér, k právnej rovnosti občanov, k občianskej spoločnosti, ale nie nutne

⁵VÖRÖS, L. *Analytická historiografia verzus národné dejiny: Národ ako sociálne reprezentácia*, Plus-Pisa University Press, Pisa, 2010, s. 91.

⁶HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Sociologické nakladatelství, Praha, 2009, s. 53 - 54.

k spoločnosti demokratickej. Orientácia na budovanie moderného národa ako pospolitosti rovnoprávných občanov, sa mohla v podmienkach absolutizmu uplatniť iba ako reakcia na krízu starej panovníckej moci a náboženskej legitimacy. Vnútornej aj zahraničnej politika mala byť vedená v mene národa a nie v mene panovníka z Božej vôle. Politické, ideologické a kultúrne zmeny prebiehali súbežne aj so zmenami hospodárskymi (industrializácia) a sociálnymi (zmena v sociálnej skladbe spoločnosti, zmeny spoločenskej komunikácie a mobility). Výsledkom modernizačného procesu tak bol moderný národ – spoločnosť stotožňujúca sa predovšetkým s kolektívom definovaným štátne - občiansky alebo etnicky – jazykovo, s primárnym predpokladom rovnosti všetkých členov národa. Neznamená to však, že každé formovanie národa vyústilo v sformovanie moderného národa. V niektorých prípadoch tieto snahy neboli dovŕšené všeobecným masovým prijatím konkrétnej národnej identity, pretože boli zatlačené, prekryté alebo integrované iným národne formačným procesom. Toto neúspešné formovanie tak ustúpilo národotvornému procesu inému, pričom niekedy mohlo v jeho rámci ďalej pokračovať ako formovanie regionálneho alebo iného vedomia.⁷

Formovanie národa sa v jednotlivých krajinách odlišovalo. Značnú úlohu zohrával aj fakt, či išlo o štát národný (politický národ) alebo o etnickú skupinu v rámci mnohonárodnostnej ríše, ktorá sa snažila presadiť svoje národné požiadavky.⁸ Štátne národy môžeme v podstate považovať za národne homogénne celky a na budovaní základov takýchto národov mali hlavný podiel tí, ktorí boli pri moci.. No aj v týchto „homogénnych“ celkoch sa objavili odstredivé tendencie proti národnozjednocovaciemu procesu. Tieto tendencie najčastejšie vychádzali z periférie krajín. Vzťah medzi centrom a perifériou bol veľmi dôležitý. Tam kde bolo prostredie homogénne tento vzťah pôsobil integrujúco, no tam kde sa periféria etnicky od centra líšila, medzi ňou a centrom vznikalo napätie. Vzťah centra a periférie bol sprevádzaný aj bojom o politickú moc, a to medzi elitami v centre a regionálnymi elitami. Bolo dôležité či centrum malo čo periférii ponúknuť. Akonáhle tomu už tak nebolo periféria sa začala oddeľovať. Otázkou je, aký silný bol teda motivačný potenciál periférie pre národnú mobilizáciu.⁹ Dôležitosť vzťahu centra a periférie môžeme lepšie ako na národoch politických, postrehnúť v multietnických ríšach, a to hlavne v období

⁷ ŘEZNÍK, M. *Formování moderního národa (Evropské „dlouhé“ 19.století)*, vyd. Triton, 2003, s. 23-24.

⁸ Theodor Schieder napríklad rozlišoval tri typy vzniku národných štátov: prvý je západoeurópsky typ – ide o moderný národ, ktorý sa ustanovil cestou vnútroštátnej revolúcie, druhým typom sú zjednocujúce sa národné štáty, ktoré zjednotili jednotlivé oblasti, kde si obyvatelia boli blízky kultúrou a jazykom, ako príklad uvádza Nemecko a Taliansko a napokon, tretím typom sú národy, ktoré sa oddelili od multietnických ríš. (HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národu*, Sociologické nakladatelství, Praha, 2009, s. 48)

⁹ HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národu*, Sociologické nakladatelství, Praha, 2009, s. 157 - 159.

kedy sa nevládnuce etnické skupiny začínajú hlásiť o svoje národné (a s nimi spojené aj politické) práva. Situácia regiónu na periférii mohla pôsobiť ako aktivizujúci faktor, avšak iba v situácii kedy národná agitácia už dosiahla istého ohlasu medzi príslušníkmi nevládnucej etnickej skupiny. Ľudia si najskôr museli byť vedomí svojho provinciálneho postavenia a až potom mohlo dôjsť k ich aktivizácii a snahe toto postavenie zmeniť – zrovnoprávniť perifériu s centrom.

Formovanie národa nevládnucich etnických skupín v multietnických ríšach bolo značne ovplyvňované vnútornými pomermi v krajine – správou, náboženskými pomermi, sociálnym a politickým postavením týchto skupín. V procese šírenia národných ideí sa do popredia začínala dostávať národná identita¹⁰ pred štátnu, ktorá bola hlavne v multietnických ríšach silná a integrujúca (ako vhodný príklad slúži Habsburská monarchia, kde lojalita k ríši a panovníkovi bola ešte aj na začiatku 20. storočia veľmi silná). Väčšina obyvateľov v multietnických ríšach prijala vďaka úspešnému národotvornému procesu novú národnú identitu a vytvorila si tak svojbytnú kultúru. Na tomto mieste je dôležité poznamenať, že národná identita, ktorá zohrávala hlavnú rolu, nevylučovala súbežnú existenciu aj iných identít, ako bola napríklad identita stavovskú alebo náboženskú). Rovnako treba podotknúť, že úspešnosť národného hnutia nebola samozrejmosťou. Ak však národné hnutie bolo úspešné, tento jeho úspech viedol ku konfliktu s vládnuccimi elitami vládnuceho národa.¹¹ Pri konštituovaní národa je dôležité vyzdvihnúť aj vznik špecifických národných znakov. Vznikali národné mýty, konštituovali sa národné jazyky, vo väčšej miere sa začínala rozvíjať a prezentovať národná literatúra a kultúra. Všetky tieto prvky mali za úlohu posilniť, potvrdiť a rozšíriť vznikajúcu národnú identitu, vytvoriť vedomie národnej spolupatričnosti. Dôležité však je aj to, ako bola nová identita šírená a prijímaná, a v akom časovom rozmedzí sa etnická skupina postupne premenila v uvedomelých príslušníkov národa.

Na to, aby sa mohol vytvoriť nový národ, bolo nevyhnutné aby sa s myšlienkou jeho existencie – teda s ním samotným ľudia identifikovali. Čo viedlo ľudí aby sa stotožnili s novou národnou identitou? A ako je možné, že sa drvivá väčšina ľudí začala identifikovať s rovnakým národom ako iní ľudia v danom prostredí?

¹⁰ Národnú identitu považujeme za kolektívnu identitu. Aby ľudia patrili do kolektívnej identity je nutné splniť tri základné podmienky: 1, ak dvaja alebo viacerí ľudia uznávajú svoju spoločnú minulosť, ktorá je súčasne minulosťou zhodného prežívania, 2, ak ľudia projektujú spoločnú budúcnosť, 3, ak ľudia charakterizujú samých seba ako ľudí s určitou kolektívnou identitou, ktorá ich odlišuje od iných a ak medzi sebou vytvorili rovnostárske vzťahy – KUSÁ, Z. Metodologické otázky výskumu premien kolektívnych a osobnostných identít, IN: Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie, zborník zo seminára, ed.: MARUŠIAK, J. FERENCOVÁ, M. vydavateľstvo SAV, Bratislava, 2005, s. 10 - 31.

¹¹ HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Sociologické nakladatelství, Praha, 2009, s. 160.

Nemožno povedať, že by pred vznikom národnej identity ľudia nejaký druh identity nezdieľali. Osvojovanie si tejto identity spočíva v prijímaní hodnôt, vzorov, rolí. Tam kde sa príslušníci rôznych skupín, nositelia rôzne utváraných identít dostávajú do vzájomného styku, uvedomujú si svoju odlišnosť.¹² Za prelomový bod môžeme určiť moment, kedy národná identita začína prevažovať nad identitami ostatnými (stavovskou, náboženskou či zemskou identitou) a spoločnosťou je chápaná ako najzávažnejšia. Nemožno povedať, že práve s nástupom národných hnutí začali automaticky rýchlo ustupovať všetky predchádzajúce identity. Vyskytovali sa ďalej vedľa národných hnutí ako konkurenčná možnosť identifikácie. Nad'alej existovali aj sociálne skupiny, ktorým bola bližšia a zrozumiteľnejšia práve nenárodná identita.¹³ Čím bol tento koncept tak odlišný a čo nové prinášal, že sa napokon dokázal presadiť? Koncept národnej identity prináša tieto základné faktory: získal najvyššiu legitimitačnú silu, zahrňoval všetkých obyvateľov určitého priestoru alebo jazyka bez rozdielu stavovskej príslušnosti, členstvo v národe je chápané ako prirodzené, snaha presvedčiť spoločnosť o rovnosti všetkých.¹⁴

Jedným z prvých predpokladov identifikácie sa s národom bolo vytvorenie určitých hraníc/prvkov podľa, ktorých sa národná identita mohla ohraničovať. Bolo potrebné vymedziť si národný priestor, získať poznatky o udalostiach z minulosti, ktoré konštituovali národ, kodifikovať jazyk, charakterizovať národné kultúrne tradície, poznať príslušníkov národa a ich zvyky.

Konštrukcia národných dejín patrila spolu s oživovaním a vytváraním národných mýtov k dôležitým zložkám národne mobilizačných aktivít. História národa patrila k základným argumentom, ktoré sa využívala ako pri snahách o národnú mobilizáciu vlastnej národnej pospolitosti, tak pri zdôvodnení práva etnickej skupiny na národnú existenciu. Mať dejiny znamenalo existovať v historickej kontinuite ako nespochybniteľný celok. Význam národných mýtov spočíval aj v tom, že na ich základe si národy kladli nárok na územie, na ktorom žili. Pri nároku na územie zohrával najvýznamnejšiu úlohu faktor starousadlícva. Byť starousadlíkom vo vlastnej krajine bolo cnosťou, ktorá akosi zakladala právo na držanie daného územia.¹⁵ Koncept starousadlícva zohrával významnú úlohu hlavne v multietnických

¹² ŘEZŇÍK, M. *Formování moderního národa (Evropské „dlouhé“ 19.století)*, vyd. Triton, 2003, s. 30.

¹³ Tamže, s. 39.

¹⁴ Tamže, s. 44 - 45.

¹⁵ HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národu*, Sociologické nakladatelství, Praha, 2009, s. 76.

rišach pri ich snahách odčleniť sa od vládnuceho národa.¹⁶ Vo väčšine národných mýtov korene národov siahali až do predkresťanského (niekde do ranokresťanského) obdobia.¹⁷

Obraz národa mohol mať podobu osudu príslušníkov porazeného národa, utláčaného a zbaveného svojich práv, v ktorého dejinách bola hlavným motívom obrana proti vonkajšiemu silnejšiemu nepriateľovi. Bol tu vykreslený zápas o nápravu krívd. Tento obraz národa využívali hlavne tie národné hnutia, ktorých politická zložka bola slabá a ktoré museli bojovať proti útlaku zo strany silnejšieho štátneho národa. Národné dejiny v národnom mýte nestačilo len skonštruovať, bolo potrebné aby sa s týmto konceptom ľudia identifikovali, aby si tieto dejiny dokázali predstaviť.

Pri šírení národných dejín a historického vedomia zohrávala významnú úlohu škola. Toto významné miesto zastávala hneď z dvoch príčin: poskytovala priestor na prenos národne formatívnych informácií do širokých vrstiev obyvateľstva, a potom vytvárala základné predpoklady pre pevnú komunikačnú sieť, tým že bola základným nástrojom alfabetizácie, rovnako bola aj dôležitým nástrojom mravnej výchovy a štátnej disciplinácie.¹⁸ Dopady výučby, ktorá mala za úlohu podporovať národné vedomie žiakov bola odlišná u politických národov a v multietnických rišach. V prvom prípade sa národná výchova prekrývala s lojalitou národnej identifikácie, v druhom prípade tomu však tak nebolo a žiaci postupne získavali inú identitu. Preto v multietnických rišach významnú úlohu zohrával fakt, či existovali školy národnostných menšín, ktoré by mohli formovať žiakov k lojalite (k inému ako k vládnucemu národu). Rovnako bolo podstatné, ak už boli povolené školy národnostných menšín aké to boli školy, pretože z hľadiska národnostnej mobilizácie významnejšiu úlohu zohrávali školy stredné a vysoké.¹⁹ Uvedme nasledujúci príklad. Vavro Šrobár vo svojom článku Maďarizácia z roku 1899 uvádza, že slovenské obyvateľstvo má svoje deti posielat' do slovenských, respektíve do vyšších českých škôl aby tak zabránili tomu, aby ich deti prijali inú identitu, k akej sa narodili a k akej boli vo svojej rodine vychovávané.²⁰ Okrem samotnej existencie škôl významnú úlohu zohrával aj vyučovací jazyk a obsah výučby. V multietnických rišach bolo takmer samozrejmé, že vyučovací jazykom stredných škôl je jazyk štátny. Ak teda chceli obyvatelia národnostných menšín získať vyššie vzdelanie museli sa tento jazyk naučiť. Tu sa však ukazuje riziko, že národné vedomie, ktoré deti získali

¹⁶ Potrebu demonštrovať starousadľictvo mali aj Maďari ktorí do Európy prišli relatívne najneskôr. Vytvoril tzv. hunský mýtus, ktorý za praotca Maďarov považoval Atillu, ktorému patrila Panónia ešte pre príchodom Slovanov

¹⁷ HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národu*, Sociologické nakladatelství, Praha, 2009, s. 77.

¹⁸ Tamže, s. 119.

¹⁹ Tamže, s. 121.

²⁰ V. ŠROBÁR, Maďarizácia, In: *Hlas*, 1889, I., s. 65 - 73.

na základných školách, sa na stredných školách stratí, a teda dôjde k odnárodneniu. Okrem školstva zohrávala výraznú formatívnu funkciu k národnému cíteniu aj cirkev a armáda.

Ak sa rekrutovalo do armády, tak táto rekrutácia už nebola do vojska zemského, ale do vojska štátneho. Zdôrazňoval sa boj za vlasť, za národ. Prepájali sa (niekde dokonca splývali) kategórie štát a národ. Vojenské slávnosti, ktoré sa uskutočňovali (napríklad aj na počesť panovníka) boli zviazané pevným rituálom, ku ktorému patrili prísne ceremoniálne pravidlá. Výhovným cieľom armády (aj za pomoci takýchto prehliadok) bolo prepojiť vojenského ducha a národný entuziazmus.²¹

Značný význam pre šírenie a upevňovanie národného povedomia mala aj národná literatúra a kultúra. Potrebu národnej kultúry pocítovali hlavne predstavitelia národného obrodzenia, ktorí v nej videli výraz a doklad národnej svojbytnosti (pre politické národy kultúra v národne integračnom procese zohrávala iba druhoradú úlohu). Na začiatku mala národná literatúra prinášať preložené významné európske diela a postupne mali vznikať už aj samotné národné diela, ktoré by spĺňali náročné estetické kritéria. Rozhodujúcim okamihom bolo prijatie národnej literatúry širokým publikom. Kniha v národnom jazyku sa postupne stala symbolom, ale aj kódom národnej súdržnosti.²² Kniha nebola jediným symbolom prostredníctvom, ktorého prebiehala určitá komunikácia v národe. Symboly pomáhali šíriť národnú identitu a vzbudzovať v ľuďoch dôveru v národ. Samozrejme je otázka ako národné symboly vznikali (či zhora pod vplyvom propagandy, alebo zdola ako spontánna reakcia ľudí). Symboly sa používali ak si už ľudia vytvorili určitú predstavu o národe, či o etnickej skupine, ktorej sa cítili byť súčasťou. Ich používanie bolo vedomé a slúžilo na upevňovanie a rozširovanie daného národného vedomia.²³ Po tom, čo sa už takto sformovalo národné vedomie u ľudí, začínajú sa objavovať na verejných priestranstvách národné pomníky (dôležité je podotknúť, že postavenie každého pomníka muselo byť schválené od štátu, rovnako umiestnenie pomníka muselo korešpondovať s architektúrou mesta) alebo sa organizujú národné slávnosti.

Okrem uvedených prvkov vplýval na jedinca aj fakt, že sa postupne takmer všetci okolo neho s národne definovaným kolektívom (na základe rôznych podmienok) stotožnili

²¹ ŘEZNÍK, M. *Formování moderního národa (Evropské „dlouhé“ 19.století)*, vyd. Triton, 2003, s. 67 - 68.

²² HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Sociologické nakladatelství, Praha, 2009, s. 206.

²³ Tamže, s. 238 - 239.

1.2. Pojem nacionalizmus

Autori zaoberajúci sa problematikou pojmu národ a vznikom národa narazia aj na pojem nacionalizmus. Rovnako ako tomu bolo pri pojme národ, aj k pojmu nacionalizmus existujú odlišné definície, pojmá a väzby, ktoré sa s ním spájajú.

Pri charakteristike nacionalizmu a jeho vzťahu k národu vychádzame zo širšej a užšej definície s ktorou sa stotožňuje László Vörös vo svojej knihe *Analytická historiografia verzus národné dejiny*. Nacionalizmom rozumie stav prítomnosti sociálnych reprezentácií národa vo verejnom živote. Je to spôsob nazerania na svet ľudí, vykonávanie kolektívnych rituálov, účasť na symbolických oslavách a vo všeobecnosti sociálne praktiky, ktoré sa konajú v mene národa, pre národ alebo v akejkoľvek spojitosti s predstavou národa. Nacionalizmus je z toho hľadiska vnímaný skôr ako niečo, čo sa prejavuje v interakciách medzi ľuďmi, t.j. ako sociálne dianie, ktorého výsledkom je funkčná predstava reality národa, predstava, že ľudstvo je prirodzene národné a že človek je prirodzene národnou bytosťou.²⁴ Užšia definícia nacionalizmom rozumie existenciu a činnosť politických hnutí, ktoré presadzujú doktrínu, podľa ktorej: istá skupina ľudí tvorí národ. Zájmy národa stoja nad akýmkoľvek inými záujmami a samotný národ je najvyššou hodnotou. Finálnym cieľom nacionalistického hnutia je vydobýť pre národ takú vysokú mieru nezávislosti (suverenity) aká bude možná.²⁵ Podobne aj M. Řezník nacionalizmom rozumie takú formu identít a kolektívneho vedomia, kde stotožnenie sa s národom hrá dominantnú rolu vo väčšine spoločnosti a kde je všeobecne prijímanou legitimizačnou inštanciou. Vzniká situácia, kedy sa národ stáva najvyššou spoločenskou hodnotou, hodnou obetí a kedy sa poukazom na národné záujmy či naopak ohrozenia národa oprávňujú, legitimizujú politické stratégie a kroky, aj takého rozsahu ako je vojna.²⁶ Na základe takto chápaného nacionalizmu vieme sledovať ako sa etabloval medzi ľuďmi od úzkej skupiny ľudí až k masám, t.j. môžeme sledovať ako sa medzi ľuďmi rozširovalo národné povedomie.²⁷

²⁴ VÖRÖS, L. *Analytická historiografia verzus národné dejiny: Národ ako sociálne reprezentácia*, Plus-Pisa University Press, Pisa, 2010, s. 122.

²⁵ Tamže, s. 126.

²⁶ ŘEZNÍK, M. *Formování moderního národa (Evropské „dlouhé“ 19.století)*, vyd. Triton, 2003, s. 20.

²⁷ Pod pojmom národné povedomie rozumieme vedomý pocit spolupatričnosti príslušníkov národa

2. Slovenská národná identita

2.1. Formovanie národného programu počas prvej svetovej vojny

Formovanie národnej identity v multietnických ríšach (akou bola aj Habsburská monarchia) bolo pre nevládnuce etnické skupiny²⁸ zložitejšie. Svoje národné požiadavky presadzovali ťažšie ako vládnuce etnikum. Náročnejší bol aj proces vytvorenia, rozšírenia a následného udržania si národnej identity keďže podliehala neustálym odnárodňovacím snahám zo strany vládnuceho národa, respektíve zo strany štátu a štátnej ideológie. Ako príklad uveďme situáciu po Rakúsko-Uhorskom vyrovnaní, kedy sa v Uhorskej časti monarchie začala presadzovať idea jednotného politického národa, a to národa maďarského.

Uhorsko-maďarský štátny nacionalizmus, podobne ako aj iné nacionalistické ideológie – prešiel v priebehu 19. storočia viacerými fázami a v rôznych obdobiach bol ideovo rozlične zakotvený. Rovnako aj predstava národa, ktorú v jednotlivých obdobiach nacionalistické elity sledovali nebola úplne rovnaká. Rovnaké však ostávalo základné východisko, ktorým bola idea jednotného uhorského politického národa.²⁹ Koncepcia „uhorského národa“, ktorá bola zakotvená v národnostnom zákona z roku 1868³⁰, bola presadzovaná hlavne zástancami liberalizmu. Táto koncepcia predpokladala, že lojalita voči „uhorskému národu“ nemusí byť (v prípade Nemaďarov) v konflikte s lojalitou voči vlastnej národnosti. Národnostný zákon sa de facto snažil nájsť rovnováhu medzi dvoma typmi lojalít. Zároveň sa snažil zdefinovať čo je a čo ešte nie je ohrozením integrity uhorského politického národa. V druhej polovici 70. a v 80. rokoch 19. storočia dochádza k etnizácii koncepcie uhorského politického národa. Homogenizačná politika uhorsko-maďarských nacionalistických elít sa systematickejšie zameriavala na marginalizáciu nemaďarských nacionalistických hnutí, ktoré boli vnímané ako stála hrozba pre integritu štátu.³¹ Zmena v kurze uhorskej politiky nastáva po tom, čo sa do politiky na čele Národnej strany práce vrátil gróf István Tisza. Cieľom jeho politiky bolo dosiahnuť konečný modus vivendi na základe tzv. limitovanej spolupráce. Tiszova politika uzmierenia sa kvôli vypuknutiu vojny však nemohla naplno rozvinúť³².

²⁸ Etnikum (etnická skupina) je spoločenstvo ľudí, ktorí majú spoločný rasový pôvod, spoločný jazyk a zdieľajú spoločnú kult. Čiže etnikum sa vyznačuje svojou etnicitou. Za etnikum je považované spoločenstvo, ktoré sa rozvilo v úroveň národa pokým etnickou skupinou je spoločenstvo, ktoré nedospelo na túto úroveň

²⁹ VÖRÖS, L. *Analytická historiografia verzus národné dejiny: Národ ako sociálne reprezentácia*, Plus-Pisa University Press, Pisa, 2010, s. 128.

³⁰ Znenie národnostného zákona z r. 1868 je nasledovné: „*Ponévač veškerí občania Uhorska už dl'a základných zásad ústavy tvoria v politickom ohľade jedon národ, nerozlučiteľný jednotný národ uhorský, ktorého ja každý občan vlasti, bár by ku ktorejkoľvek národnosti patril, rovnoprávnym údom*“

³¹ VÖRÖS, L. *Analytická historiografia verzus národné dejiny: Národ ako sociálne reprezentácia*, Plus-Pisa University Press, Pisa, 2010, s. 129.

³² Tamže, s. 133 - 134.

Aký dopad mala oficiálna uhorsko-maďarská politika na Slovákov a na vnímanie ich vlastnej identity? Aké predstavy o slovenskom národe sa šírili medzi Slovákmi? Prevládala predstava ukrievdeného národa, ktorému nie sú dopriate práva na jeho slobodný rozvoj alebo sa považovali za súčasť uhorského národa? Pre dokreslenie celkového obrazu, je rovnako dôležitý fakt, či uhorsko-maďarské nacionalistické elity považovali Slovákov za lojálnych k Uhorsku alebo práve naopak. Jednotná odpoveď na tieto otázky neexistuje, keďže dôležitú úlohu zohráva sociálne postavenie ale aj oblasť, v ktorej daný človek žil. Je potrebné rozlišovať medzi „slovenským ľudom“ a predstaviteľmi slovenského nacionalistického hnutia. „Slovenský ľud“ bol v úradných a inštitucionalizovaných verejných diskurzoch najčastejšie prezentovaný – a platí to pre celé obdobie druhej polovice 19. storočia, ako mierumilovný, pracovitý, nábožný, poslušný a predovšetkým lojálny voči vlasti. Predovšetkým stereotyp vlasteneckosti, lojality voči uhorskému národu a uhorskej vlasti je trvalo a dominantne prítomný. Naopak predstavitelia slovenského národného hnutia boli prezentovaní v kontraste k „lojálnemu ľudu“. Neboli považovaní za zástupcov a obhajcov záujmov „slovenského ľudu“.³³ Na konci 19. storočia sa prejavovala úporná snaha reprezentovať slovenské obyvateľstvo žijúce v severných župách Uhorska ako lojálnu súčasť „uhorského národa“ a nie ako slovenskú národnosť. Na druhej strane už len samotné reprezentovanie slovenskej národnosti ako takej či onakej, spôsobilo, že táto kategória bola v rámci dobových diskurzov obdarovaná vlastnou „kolektívnou individualitou“. Vyššie popísaná situácia, sa stala východiskom, pre vstup „Slovákov“ do prvej svetovej vojny.

Na začiatku vojny sa lojalita manifestovala veľmi hlučne. Lojalita k štátu sa navonok môže prejavovať rôzne – účasťou na sprievodoch, na demonštráciách ale aj narukovaním do armády. Začiatkom augusta 1914 po vypuknutí prvej svetovej vojny predsedníctvo Slovenskej národnej strany vydalo manifest, v ktorom vyjadrilo svoju lojalitu voči panovníkovi a uhorskej vlasti a deklarovalo, že na dobu vojny zastavuje činnosť strany. Týmto krokom sa slovenskí politici vyhli prípadným vynúteným prejavom vernosti, ktoré neboli v súlade s ich cítením, no na druhej strane to spomalilo rozvoj národného hnutia. Napriek tomu, že „slovenský ľud“ bol ešte pred vojnou uhorsko-maďarskými nacionalistickými elitami označovaný ako verný uhorskému národu, v spoločnosti sa objavilo prekvapenie nad tým, ako hladko prebehla mobilizácia v „národnostných oblastiach“ a aké sú jednotky, v ktorých sú nemaďarskí vojaci spoľahlivé a v boji udatné. Rozšíril sa názor, že až teraz, vďaka vojne sa skutočne dotvoril uhorský národ, až teraz obyvateľstvo ukázalo, že tvorí jeden nedeliteľný

³³ VÖRÖS, L. *Analytická historiografia verus národné dejiny: Národ ako sociálne reprezentácia*, Plus-Pisa University Press, Pisa, 2010, s. 131.

národ.³⁴ Súčasťou pozitívnej reprezentácie „slovenského ľudu“ ako vlasti lojálneho elementu boli pravidelne uverejňované správy o bojových úspechoch jednotiek, v ktorých slúžili slovenskí vojaci, respektíve správy priamo o hrdinstve slovenských vojakov. Slováci začínajú byť čoraz častejšie označovaní ako národnosť, ktorá aktívne koná a bojuje za uhorskú vlasť. Otázkou zostáva, prečo slovenskí vojaci bez väčšieho odporu narukovali do uhorskej armády a väčšina z nich v nej zotrvala až do konca vojny. Dnes ťažko posúdime pôsobenie jednotlivých psychologických a sociálnych motívov pre zotrvanie vojakov v boji, akými boli napríklad nátlak a hrozba trestu za dezerciu, sociálne väzby, kamarátstvo či patriotizmus. Svoju úlohu určite zohral aj fakt, že lojalita k Habsburgovcom bola na začiatku vojny ešte stále zlučiteľná so slovenskosťou.³⁵

Explózia provojnového fanatizmu dediny zväčša obišla a aj na verejnosti prevládali obavy z existenčného ohrozenia. Každodenný život väčšiny roľníkov, robotníkov a drobných remeselníkov určoval hlad a veľmi dlhá pracovná doba. Ich postoje k tradičným autoritám sa nahľadávali postupne. U mešťanov sa až do konca vojny prejavovala lojalita voči uhorskému panovníkovi – v organizovaní zbierok, upisovaní vojnových pôžičiek, dobrovoľníctve.. Verejne prejavované protištátne postoje boli výnimočné. Až v poslednom roku vojny, keď sa blížil kolaps situácie na frontoch i v zázemí, sa začala aj navonok ukazovať nelojalita až odpor voči dovtedajším autoritám. Slovenskí vojaci, oceňovaní na začiatku vojny ako obetaví a verní bojovníci za svojho kráľa, patrili na konci vojny k iniciátorom masových vzbúr a odporu proti vojne aj voči panovníkovi. Otvorená nelojalita voči štátu a jeho predstaviteľovi však mala len dočasný charakter rebelantstva.³⁶ Je potrebné podotknúť, že nie je doložené, že by niektorá zo vzbúr bola cieľavedome pripravená na nacionálnom princípe. Vždy išlo o živelné akcie, často podmienené hraničnými situáciami, v ktorých sa nachádzali vojaci všetkých národností. Nízky podiel vojakov maďarskej a nemeckej národnosti však svedčí o tom, že u nich boli vybudované silné zábrany proti vzbure, ktoré vojaci inej národnosti nemali, resp. ich rýchlo strácali. Protesty na konci vojny boli podporované aj tým, že vojaci vedeli o československých aktivitách v zahraničí.³⁷

V priebehu rokov 1915-1916 sa slovenskí a českí politici dokázali zorganizovať a vytvoriť Československú národnú radu, ktorá bola roku 1917 medzinárodne uznávaná ako reprezentantka československého obyvateľstva a jeho záujmov. Zorganizovalo sa

³⁴ HRONSKÝ, M. *Slovensko pri zrode Československa*, nakladateľstvo Pravda, Bratislava, 1987, s. 73 - 74.

³⁵ MANNOVÁ, E. Koncept lojality. Postoj k autoritám na Slovensku počas prvej svetovej vojny, In.: *Historický časopis*, 55, 4, 2007, s. 684.

³⁶ Tamže, s. 687.

³⁷ LIPTÁK, L. Vzbury vojakov a nacionálny rozchod národov Uhorska roku 1918, In.: *První světová válka a vztahy mezi čechy, Slováky a Němci*, vydala matice Moravská, Brno, 2000, s. 233 - 237.

naverbovanie légii spomedzi vojnových zajatcov, ktoré boli nasadené v boji na fronte. Zo strany uhorských-maďarských nacionalistických elít sa začali objavovať pochybnosti či sú Slováci ešte stále verní Uhorsku, keď vôbec nevystupujú proti českým požiadavkám. Rovnako varovali slovenských vodcov pred hrozbou českej asimilácie a zdôrazňujú, že Slováci sú samostatnou národnosťou, ktorá nie je súčasťou ani českého/československého ani uhorského národa. Vo všeobecnosti však bola československá idea v Hornom Uhorsku len málo známa. Nedostatok informácií o československých zahraničnopolitických aktivitách zapríčiňovalo tiež prerušenie komunikácie s krajinami v Spojených štátoch amerických a v Kanade počas vojny. Mimoriadne pomery ešte oslabili slabo vyvinuté občianske povedomie Slovákov. Vyčerpanosť a všeobecná nespokojnosť, nedemokratický spoločenský život, neinformovanosť, poškodenie fungovania základných sociálnych jednotiek – rodiny a obce, oslabenie spolčovania sa, geografická a ekonomická uzavretosť, bezmyšlienkovité plnenie sociálnych rolí, podriaďovanie sa vrchnosti a dezorientácia väčšiny ľudí mali za následok aj neujasnený postoj k štátu.³⁸ Na predstavy ľudí v posledných dvoch rokoch vojny mala vplyv aj smrť panovníka Františka Jozefa I.(predstavoval symbol stability pre niekoľko generácií). S jeho smrťou prišiel definitívny koniec starej éry. Aj táto udalosť prispela k čoraz väčšej ľahostajnosti Slovákov k novému kráľovi a čiastočne aj k štátnej forme. Hoci vojna v niektorých regiónoch urýchlila národnú emancipáciu, zrejme ešte stále prevažovala nestálosť, labilnosť národného povedomia Slovákov a primárnosť regionálneho povedomia. Osobitý vzťah k nadregionálnym identitám mali vzhľadom na odlišné historické tradície obyvatelia východného Slovenska – Slováci, Rusíni, Rómovia.³⁹ Počet obcí, ktoré do konca roka 1918 prejavili svoju lojalitu k Československu, t.j. kde sa vytvorili mieste slovenské národné rady a národné gardy, bol v podstate nižší ako počet mlčiacich alebo lojálnych k Budapešti. Prevrat prekvapil väčšinu obyvateľov Slovenska. Československá republika s jej hranicami, školstvom, slobodou tlače, zhromažďovania sa a spolčovania, ale aj s jej politickými slobodami predstihla predstavy Slovákov, resp. ich reprezentantov o budúcom osude slovenského národa.⁴⁰ Národné povedomie, štátne povedomie, lojalita či rôzne formy kolektívnej identity sa dostávajú do centra pozornosti práve v obdobiach rýchlych spoločenských zmien a kríz. Takáto situácia nastala po prvej svetovej vojne. Východiskom pre formovanie a rozširovanie novej štátnosti sa stal stav, s ktorým Slováci opúšťali Uhorsko.

³⁸ MANNOVÁ, E. Koncept lojality. Postoj k autoritám na Slovensku počas prvej svetovej vojny, In.: *Historický časopis*, 55, 4, 2007, s.690 - 691.

³⁹ Tamže, s. 695.

⁴⁰ Tamže, s. 692.

Na tomto mieste treba konštatovať, že národné povedomie Slovákov bolo nestále a labilné, primárne však regionálneho charakteru.

2.2. Formovanie identity v meste

Vzhľadom na to, že v našej práci sa zaoberáme premenou identity v jednom konkrétnom meste považujeme za potrebné ukázať ako sa menila národná identita v meste a aký vplyv môže mať mesto na formovanie národnej identity jeho obyvateľov. Aby sme dokázali postrehnúť všetky zmeny, ktoré sa odohrávali v spoločenskom ale aj politickom poprevratovom živote od roku 1918, je potrebné aspoň naznačiť ako vyzerala situácia v predvojnovom období v mestách na dnešnom území Slovenska.

Význam etnických interakcií vzrastá na konci 19. storočia, keď formujúce sa národné spoločenstvá začali zdôvodňovať svoju ideológiu v etnických kategóriách. Prijatie či neprijatie štátnej národnosti, viery, alebo jazyka, sa vnímalo ako dôležitý signál lojálnosti či nelojálnosti jedinca k danému režimu. Etnicita zasahovala nielen do individuálnych identít, ale aj do skupinových postojov a spôsobovala väčšie či menšie medzietnické konflikty.⁴¹ Súžitie najpočetnejších národnostných etník tej doby – Nemcov, Maďarov, Židov, Čechov a Slovákov – bolo viacfarebné, mnohotvárne a prechádzalo etapami vzrastajúcich napätí a útlmov.

V analýzach vývinu etnicity jednotlivých miest sa autori zhodujú, že jedným z kľúčových momentov pre celé 20. storočie bol rok 1918: „*Spoločensko-politická zmena takéhoto rozsahu ako je pád monarchie a vznik nových štátov postavila mnohých stredoeurópskych obyvateľov pred otázku, ktorá súčasť ich súcnosti sa presadí ako tá najdôležitejšia, ktorá bude hrať vedľajšiu úlohu a ktorá bude potlačená, prípadne zavrhnutá*“.⁴² Z dostupných prameňov o prvých rokoch republiky po roku 1918 je zrejmé, že napriek proklamovanej tolerancii, etnicita bola nie len jedným z inštrumentov diferenciacie sociálnych skupín v mestách, a podieľala sa aj na utváraní protichodných postojov k rôznym celospoločenským či lokálnym javom a udalostiam, pričom pôsobila aj v interpersonálnych vzťahoch. K zásadnému psychologickému zlomu došlo v rokoch 1919-1920 kedy už bolo jasné, že Slovensko je definitívne začlenené do Československa. Až po tomto kroku sa mohla etnická skupina dostať do štádia kedy sa tesnejšie zomkla a začala si budovať systém samostatných organizácií.⁴³

⁴¹ SALNER, P. LUTHER, D. *Etnicita a mesto, Etnicita ako faktor polarizácie mestského spoločenstva v 20.storočí*, Ústav etnológie SAV, vydavateľstvo ZING PRINT, Bratislava, 2001, s. 15.

⁴² Tamže, s. 227.

⁴³ Tamže, s. 113.

V demokratických rámcoch prvej Československej republiky bolo zaužívané verejne prezentovať národné symboly, aby podujatia a spoločenské príležitosti dostali „patričný“ ráz, ale aj politický rámec a cieľ. Tieto znaky sa však často stávali terčom kritiky, pôsobili provokatívne, konfrontačne. Lokálny každodenný život a malomestské mentality etnicky heterogénneho urbánneho priestoru sa čoraz viac spájali s nadlokálnymi problémami. Elena Mannová konštatuje, že negatívne obrazy druhých sa obvykle neprenášali do individuálnych medziľudských vzťahov, prevládal stav tolerancie. Po období vypätých slovensko-maďarských vzťahov po vzniku Československej republiky v oblasti každodennej komunikácie zoči-voči, na spolkovej pôde fungovali ľudia z oboch etnických skupín ako partneri.⁴⁴

⁴⁴ SALNER, P. LUTHER, D. *Etnicita a mesto, Etnicita ako faktor polarizácie mestského spoločenstva v 20.storočí*, Ústav etnológie SAV, vydavateľstvo ZING PRINT, Bratislava, 2001, s. 233.

3. Začleňovanie Slovenska do nového štátneho celku

Samostatná Československá republika bola vyhlásená 28. októbra 1918 Národným výborom česko-slovenským v Prahe. Slovensko sa k novému štátnemu celku prihlásilo nezávisle na udalostiach v Prahe (o vyhlásení samostatného štátu sa nevedelo) Martinskou deklaráciou, ktorá bola vyhlásená 30. októbra 1918. (Martinskú deklaráciu podpísali aj košický lekárnik Ivan Frič a košický odborový tajomník Adolf Horváth⁴⁵) Proces začleňovania jednotlivých oblastí do novovzniknutého štátu prebiehal rôznorodo. V českých krajinách (ak neberieme do úvahy pohraničné oblasti, kde väčšinu obyvateľstva tvorili obyvatelia nemeckej národnosti, a v ktorých sa vytvorili provincie Deutschböhmen, Sudetenland, Böhmerwaldgau a Deutschsüdmähren) prebehol tento proces pokojne. Nové štátne zriadenie nachádzalo u obyvateľstva podporu, čo sa prejavilo aj spontánnym odstraňovaním štátnych znakov bývalej monarchie, ale aj odstraňovaním všetkých nemeckých nápisov.

Pokiaľ sa na Slovensku ustanovila a presadila československá štátna správa, moc v rukách mala Slovenská národná rada (SNR) a jej odbočky, ktoré vznikali v jednotlivých slovenských mestách. Do konca roku 1918 na strednom Slovensku vzniklo vyše 200 miestnych výborov SNR. Toto číslo predstavovalo polovicu z celkového predpokladaného počtu miestnych národných rád, ktoré sa celkovo vytvorili na Slovensku po prevrate. Z tohto čísla vyplýva aj ďalší fakt, odbočky SNR sa nevytvorili vo všetkých mestách.⁴⁶ Okrem SNR na území Slovenska vznikali aj mieste uhorské-maďarské národné rady, ktoré sa orientovali na politiku Budapešti, ktorú následne presadzovali. Dňa 31. októbra 1918 sa v Budapešti uskutočnil prevrat a nová vláda grófa Mihálya Károlyiho nastolila demokratizačný kurz. Program Maďarskej národnej rady obsahoval okrem všeobecne prijímanej zásady samostatného Uhorska s vlastnou zahraničnou politikou, armádou a národným hospodárstvom, aj požiadavky odvolania armády z frontu, rýchleho uzavretia mieru, národnej rovnoprávnosti a pozemkovej reformy.⁴⁷ Nová vláda sa otvorene dištancovala od maďarizačnej politiky predchádzajúcich vlád a vystupovala ústretovo voči národnostným požiadavkám Slovákov. V tomto duchu aj poslala budapeštianska vláda SNR telegram, kde vyjadruje svoje presvedčenie, že v týchto novoustanovených pomeroch už nič nebráni priateľskému spolužitiu Slovákov a Maďarov v jednom štáte. Odpoveď prišla 2. novembra 1918. SNR vyjadrila svoje pranie žiť s maďarským národom v priateľstve, no vzájomné

⁴⁵ Poznal sa s M. Molnárom, dokonca určitý čas bol u neho v podnájme.

⁴⁶ HRONSKÝ, M. *Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920*, vydalo Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, Bratislava, 1998, s. 77.

⁴⁷ LETZ, R. *Náčrt dejín Uhorska a Maďarska s osobitým zreteľom na maďarsko-slovenské vzťahy*, vydala Polygrafia vedeckej literatúry a časopisov SAV, Bratislava, 1996, s. 94.

slovensko-maďarské spolužitie v jednom štáte uŕ viac nepovaŕuje za moŕné.⁴⁸ Prímerie s Károlyiho vládou bolo podpísané 13. novembra 1918 v Belehrade. Jeden z článkov prímeria určoal, ŕe správa Uhorska s výnimkou Chorvátska ostáva naďalej v kompetencii uhorských úradov. Vytýčená demarkačná línia neurčoala definitívne budúce štátne hranice, tie mala určoíť až mierová konferencia. Belehradské prímerie spôsobilo veľa neprijemností, pretoŕe legalizovalo výkon maďarskej štátnej moci na území Slovenska, s čím ŕeskoslovenská vláda nesúhlasila. Príchod ŕeskoslovenského vojska na územie Slovenska bol zo strany Maďarska považovaný za anexiu a za porušenie prímeria. Tento stav napravila až dohodová nóta z 3.decembra 1918 o stiahnutí maďarského vojska a určoenie dočasnej demarkačnej línie medzi ŕeskoslovenskom a Maďarskom z 24. decembra toho istého roku.⁴⁹ Pôvodný výklad belehradského prímeria vyhovoval maďarskej strane keďŕe si ponechávala vplyv nad Slovenskom. Dňa 20. januára 1919 bolo obsadzovanie Slovenska ŕeskoslovenskou armádou dokončené.

V niektorých oblastiach sa po vzniku republiky uhorský štátny aparát hned' rozložil a predstavitelia starého reŕimu utiekli. Na väčšine slovenského územia však tomu tak nebolo. V oblastiach kde preberali moc mieste odbočky SNR pomáhali udrŕiavať poriadok aj miestne národné gardy. SNR vznikali spontánne, no nepokryli celé územie Slovenska. V praxi to vyzeralo tak, ŕe moc SNR bola nesporná iba na Liptove.⁵⁰ Popri vzniku miestnych SNR vznikali obdobné maďarské inštitúcie, ktoré podporovali politiku novovzniknutého maďarského štátu. Vznik miestnych maďarských národných rád v maďarských či zmiešaných oblastiach bol celkom pochopiteľný. Postavenie maďarského obyvateľstva v novovzniknutom štáte sa zmenilo. Z vládnuceho a majoritného obyvateľstva sa stala minoritná skupina v cudzom štáte. Prijat' novú situáciu a nové postavenie pre mnohých obyvateľov nebolo jednoduché. Miestne SNR si s maďarskými navzájom konkurovali. Obe sa snaŕili presadiť svoj štátoprávny a národnostný koncept, avšak okrem toho sa museli vysporiadať aj s praktickými problémami povojnového ŕivota. Po prevrate panovala na Slovensku zlá hospodárska situácia – nefunkčné zásobovanie, veľká nezamestnanosť, nefunkčná doprava. Práve v riešení týchto otázok sa ukázala slabosť SNR, keďŕe nemala dostatok kvalifikovaných ľudí, ktorí by mali prax s riadením štátnych orgánov (táto situácia bola spôsobená tým, ŕe v Uhorsku sa Slováci do úradníckych funkcií nedostali, pokiaľ nezastávali

⁴⁸ HRONSKÝ, M. *Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920*, vydalo Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, Bratislava, 1998, s. 69.

⁴⁹ LETZ, R. *Náčrt dějin Uhorska a Maďarska s osobitým zreteľom na maďarsko-slovenské vzťahy*, vydala Polygrafia vedeckej literatúry a časopisov SAV, Bratislava, 1996, s. 96.

⁵⁰ HRONSKÝ, M. *Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920*, vydalo Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, Bratislava, 1998, s. 70 - 71.

prouhorské stanovisko a neovládali maďarčinu). Lepšia pripravenosť maďarských orgánov, schopnosť zabezpečiť ochranu majetku pred rabovaním, bola jedným z dôvodov prečo sa slovenské obyvateľstvo na orientovalo na miestne maďarské národné rady. Na mnohých dedinách a v celých vidieckych oblastiach sa však v tejto neprehľadnej situácii vytvorilo akési mocenské vákuum.⁵¹ Slovenské národné vedomie širokých vrstiev slovenského obyvateľstva bolo hlavne v zmiešaných oblastiach nízke. Naproti tomu uhorské národné vedomie bolo s ohľadom na dlhú existenciu uhorského štátu pomerne silné.

Slovensko bolo do Československa zapojené zhora, vojensky, cestou postupného podriaďovania území pražskej vláde prostredníctvom (vládou zriadeným) Ministerstvom s plnou mocou pre správu Slovenska. Ministrom bol 7. decembra 1918 menovaný Vavro Šrobár (túto funkciu zastával do roku 1920). Právnym základom pre toto menovanie sa stal zákon č. 64/1918 Sb. z 10. decembra 1918 o mimoriadnych a prechodných opatreniach na Slovensku. Tento zákon umožňoval rozpustiť mieste a obecné výbory, čo sa aj stalo, a boli nahradené vládnyimi komisiami zodpovednými vláde, a úradníci pokiaľ nezložili sľub vernosti novému štátu boli prepustení. Tento zákon zaviedol na Slovensku ako úradný jazyk slovenčinu. Novozriadené ministerstvo zahájilo svoju činnosť v Žiline 12. decembra 1918. Časť bývalého aparátu utiekla do Maďarska hneď po prevrate, časť ostala, no odmietla zložiť sľub vernosti. Ďalší úradníci sľub zložili, no keďže neovládali slovenčinu boli pre prax nepoužiteľní. Výsledkom bolo masové povolávanie úradníkov z českého prostredia. Činnosť odbočiek SNR považoval Šrobár za zbytočné dvojenie moci na Slovensku, preto bola SNR so všetkými jej odbočkami zrušená. Dňa 4. februára 1919 bolo Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska presídlené do Bratislavy. Miestne obyvateľstvo tento fakt neprijalo s nadšením, dokonca pri príchode boli organizované demonštrácie a štrajky.

Významným medzníkom v začleňovaní Slovenska do nového štátneho celku bola Vyxova nóta. Prostredníctvom tejto nóty dohodové krajiny nariadili Maďarsku aby maďarská armáda opustila územie Slovenska na základe demarkačnej línie, ktorá viedla podľa riek Dunaj, Ipeľ a Uh. Táto nóta bolo odovzdaná 20. marca 1919 Károlyimu. Maďarská vládna moc stratila akýkoľvek oficiálny vplyv na Slovensko a Sedmohradsko. Károlyi aby nemusel ultimátum prijať, a byť tak zodpovedný za nevýhodné hranice, odovzdal moc novej sociálnodemokratickej vláde, ktorá sa spojila s komunistami a získala boľševický charakter. Dňa 21. marca 1919 Károlyi abdikoval z funkcie prezidenta a v Budapešti vznikla Maďarská republika rád po vedením Bélu Kuna. Československá armáda onedlho využila neprehľadnú situáciu v Maďarsku a snažila sa obsadiť niektoré sporné územia pričom prekročila

⁵¹ HRONSKÝ, M. *Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920*, vydalo Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, Bratislava, 1998, s. 73

demarkačnú líniu. Maďarská armáda prešla 20. mája 1919 do protiútoky a prenikla hlboko na slovenské územie. Pri svojom postupe sa mohla oprieť nie len o promaďarsky zmýšľajúce obyvateľstvo ale aj o ľavicovo orientovaných robotníkov. Postup maďarskej armády si vynútil 5. júna 1919 vyhlásenie vojenskej diktatúry nad Slovenskom a civilné úrady prešli pod právomoc vojenských veliteľov.⁵² Maďarská republika ráz zanikla v auguste 1919. Legitímna vláda, ktorú uznávajú aj dohodové mocnosti sa sformovala až v novembri toho istého roku. Bola to vláda Károlya Huszára. Poslednou, v rade významných povojnových štátoprávných zmien v Maďarsku, bola premena opätovná krajiny na monarchiu. K reštaurácii Habsburgovcov však nedošlo⁵³ a ako regent krajinu spravoval Miklós Horthy. Pod vplyvom stabilizácie politickej situácie v Maďarsku sa začína pripravovať podpis definitívnej mierovej zmluvy, s ktorou bolo spojené aj definitívne vytýčenie hraníc. Mierová zmluva bola podpísaná 4. júna 1920 v kaštieli VeľkýTrianon.

3.1. Historický vývoj a charakteristika mesta Košice

Skôr ako sa pozrieme na situáciu v Košiciach po prvej svetovej vojne, považujeme za vhodné v krátkosti načrtnúť historický vývoj mesta, ktorý vyformoval mesto do podoby, v akom sa nachádzalo na začiatku 20. storočia.

Podľa Ondreja Halagu je názov Košice je odvodený zo staroslovanského slova „kosa“, ktoré pôvodne označovalo osadu košových ľudí. Košice sa vyvinuli z trhovej osady slovanského pôvodu.⁵⁴ Okrem pôvodného staroslovansky a maďarsky hovoriaceho obyvateľstva, výraznejšie pribúdali k národnostnej štruktúre mesta osadníci nemecky hovoriaci, ktorí do mesta prichádzali po tatárskom vpáde roku 1241. Nemecky hovoriace obyvateľstvo si prispôsobilo názov mesta podľa maďarského tvaru na Kasch/Kaschau. Písomné zmienky nezachytávajú vznik mesta, ale hovoria o meste, ako o trhovej osade na kráľovskej pôde.⁵⁵ Ako sídlo kráľovskej koruny a kráľovských úradov sa Košice stali najdôležitejším mestom Horného Uhorska a boli prvým mestom, ktoré bolo obohané hradbami. Vrcholom kráľovskej priazne bolo udelenie veľkého privilégia kráľa Ľudovíta Veľkého pre mesto Košice z roku 1347 a udelenie erbu Košíc z roku 1369 – bol to prvý erb udelený právnickej osobe v Európe vôbec. Jazyková heterogénnosť mesta vyplývala aj z jeho postavenia, ako kupeckej metropoly na trase medzi Novgorodom – Čiernym morom –

⁵² LETZ, R. *Náčrt dejín Uhorska a Maďarska s osobitým zreteľom na maďarsko-slovenské vzťahy*, vydala Polygrafia vedeckej literatúry a časopisov SAV, Bratislava, 1996, s. 98.

⁵³ 13. novembra 1918 sa Karol I. zriekol akéhokoľvek podielu na vykonávaní štátnej moci v Maďarsku, no odmietol sa úplne zrieknuť trónu, čo neskôr využil pri svojich dvoch reštauračných pokusoch.

⁵⁴ HALAGA, O. R. *Vývoj jazykovo-národnostnej štruktúry Košíc*, separátny výtlačok z historického časopisu, ročník 30, 1982, pre Mestský národný výbor – odbor kultúry v Košiciach Bratislava, Košice, 1982, s. 9.

⁵⁵ Tamže, s. 2 - 3.

Benátkami a Flandrami.⁵⁶ Mestská kniha z rokov 1393-1405 dokumentuje nie len značnú škálu slovanských mien, ale aj fakt, že slovenčina bola druhým hovorovým jazykom Košičanov. V mestskej kancelárii bežne chápali v zmysle neskoršieho „po košicky“ = „po slovensky“.⁵⁷ Národnostnú a jazykovú situáciu mesta zo 17. storočia dokresľujú artikuly, ktoré kritizujú Košice pre jeho jazykový a náboženský útlak. Slovenčina, resp. východoslovenčina zaujímala až tretie miesto po maďarčine a nemčine.⁵⁸

Aj napriek modernizácii vstúpili Košice do 19. storočia ako malé vidiecke mesto, v ktorom žilo podľa Halagu okolo 6000 stálych obyvateľov. Približné číselné vykreslenie jazykových pomerov v meste hovorí o prevahe Slovákov (4738 osôb), nasledovali Maďari (2904 osôb) a Nemci (1592 osôb). Po roku 1867 badať v meste výrazný Proces maďarizácie obyvateľstva a budovania Košíc ako hornouhorskeho centra maďarskej kultúry. V meste bola zriadená školská stolica, ktorej úlohou bola etapovitá maďarizácia nemaďarského obyvateľstva. Trvalo dvadsať rokov pokiaľ sa maďarizácia začala prejavovať. Až v školskom roku 1891/1892 sa väčšina žiakov prihlásila k maďarskej národnosti.⁵⁹

Zápas košickej maďarskej tlače o pomadžarčenie Košíc začiatkom 20. storočia bol o to väčší, o čo viac tejto túžbe protirečila skutočnosť. Ešte na začiatku 20. storočia Košice neboli etnicky maďarským mestom, čo priznávala aj vtedajšia tlač. Košické meštianstvo sa v obchode a remesle ešte stále prejavovalo v nemeckej a ľudové vrstvy v slovenskej reči. Len úzka vrstva inteligencie v úradoch, v školstve a v spolkoch sa prejavovala po maďarsky, väčšinou zásluhou etnických Maďarov, ktorí sa dostali do Košíc služobne za povoláním. Košické noviny prejavili roku 1900 radosť nad tým, že mesto prekročilo nadpolovičnú väčšinu maďarského obyvateľstva. Výsledok sčítania však nereflektoval úplne presne skutočnú situáciu v meste. Väčšina obyvateľov stále neuznávala maďarčinu za svoj materinský jazyk.⁶⁰ Štátne úrady presadzovali aby nápisy na obchodoch boli napísané spisovne po maďarsky, a dokonca roku 1908 sa košické noviny pohoršili, že bol na lekárni slovenský nápis. Ďalším prostriedkom na pomadžarčenie vonkajšieho prejavu v Košiciach bola akcia za pomadžarčenie nemaďarských priezvisk. Pôsobilo sa hlavne na školskú mládež

⁵⁶ HALAGA, O.R. *Vývoj jazykovo-národnostnej štruktúry Košíc*, separátny výtlačok z historického časopisu, ročník 30, 1982, pre Mestský národný výbor – odbor kultúry v Košiciach Bratislava, Košice, 1982, s. 9.

⁵⁷ Tamže, s. 12.

⁵⁸ Tamže, s. 14.

⁵⁹ Tamže, s. 18.

⁶⁰ Podľa maďarskej štatistiky z roku 1900 po nemecky hovorilo 11 801 obyvateľov, po slovensky 17 667 obyvateľov a po maďarsky 25 996 obyvateľov. Z obyvateľov hlásiacich sa k maďarskému jazyku len 8 946 označilo Maďarčinu za svoju materinskú reč (8 355 obyvateľov za svoj materinský/primárny jazyk označilo nemčinu a 8 423 obyvateľov označilo slovenčinu) - MIHÓKOVÁ, M. *Politický život v Košiciach v rokoch 1901-1918*, Štátna vedecká knižnica, Košice, 1979.

a prostredníctvom nej na rodičov. Napriek veľkej kampani v tlači si roku 1901 pomadžarčilo priezvisko iba 30 občanov, roku 1904 ich bolo 17 a roku 1905 len 15. O pomadžarčovanie Košíc sa starala v prvom rade škola, ale v spoločenskom, hospodárskom a vo verejnom živote sa mali starať spolky (Šovinistický spolok, Národný zväz v Košiciach).⁶¹ Články v košickej maďarskej tlači naznačujú, že pomadžarčovanie Košíc nepostupovalo tak rýchlo, ako by si to vedúci činitelia alebo noviny želali. Treba však podotknúť, že maďarské noviny akékoľvek prejavy slovenskosti alebo nemeckosti v Košiciach až neúmerne zveličovali. Začiatkom 20. storočia sa najvýraznejší zápas o pomadžarčenie Košíc sústreďoval na cirkevný život. Čelným predstaviteľom pomadžarčovania Slovákov v Košiciach bol rímsko-katolícky biskup Žigmund Bubics. Za jednu z hlavných úloh košického biskupstva vôbec košická maďarská tlač považovala na začiatku 20. storočia pomadžarčovanie slovenského obyvateľstva. K zmene v postoji k biskupstvu došlo až po výmene biskupov, keď túto funkciu zaujal Dr. Augustín/Ágost Fischer-Colbrie, ktorého kritizovali za jeho umiernené postoje.⁶² Neskôr ako jediný biskup z čias Uhorska zostal na svojom stolci (československá vláda nežiadala jeho odstránenie). Vo svojej funkcii zotrval až do svojej smrti v roku 1925.⁶³

3.2. Povojnová situácia na východnom Slovensku a v meste Košice

Situácia na východnom Slovensku sa v prvých poprevratových dňoch niesla v znamení nepokojov, ktoré boli spojené s návratom vojakov z frontu. Vzbury slovenských navrátilcov mali väčšinou bezprostredne materiálne príčiny.⁶⁴ Počas týchto nepokojov sa oslavoval koniec vojny návrat domov, či sloboda, ale rovnako aj osamostatnenie sa Slovenska. Z mnohých miest na východnom Slovensku boli vyhánaní notári, či župani a verejne proklamovaná vernosť československému štátu, o čom svedčí aj hlásenie predsedu Komisie propagandy MNR šarišskej župy ministrovi pre národnostné menšiny Oskarovi Jászimu.⁶⁵ Aj napriek týmto prvotným správam o prejavovaní lojality k novému štátu nebolo začleňovanie východného Slovenska a premena jeho orgánov na orgány československé jednoduchou úlohou. SNR vystupovala v mene celého slovenského národa, no jej faktická moc nepokrývala celé Slovensko. Mestské orgány ostávali v rukách maďarských predstaviteľov a východné Slovensko nebolo výnimkou. Východ krajiny v procese utvárania

⁶¹ MIHÓKOVÁ, M. *Politický život v Košiciach v rokoch 1901-1918*, Štátna vedecká knižnica, Košice, 19179, s. 198.

⁶² Tamže, s. 201.

⁶³ Pre viac informácií o živote a diele Dr. A. Fisher-Colbrieho: MIHÓKOVÁ, M. *Košický biskup ThDr. Augustín Fischer-Colbrie 1863-1925 Život a dielo*, Verbum, Košice, 1996.

⁶⁴ HRONSKÝ, M. *Slovensko pri zrode Československa*, nakladateľstvo Pravda, Bratislava, 1987, s. 195.

⁶⁵ Tamže, s. 60. (K tomu pozri aj TAJTÁK, L., *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1972)

a stabilizovania novej štátnej moci oproti západu zaostával. Podmienky pre zakladanie miestnych slovenských národných rád tu boli menej priaznivé, a to z viacerých príčin. Východné Slovensko bolo v predchádzajúcom období izolované od národno-politických prejavov slovenského nacionalizmu a bola tu pevne zakotvená maďarská správa ktorá sa aj po vzniku Československa na východe krajiny udržala. Na východ Slovenska ťažko prenikali správy napríklad o postupe československých vojsk alebo o postupe národnooslobodzovacieho procesu.⁶⁶

Po vyprchaní prvotnej eufórie z ukončenia vojny sa spoločenský život veľmi nezmenil. Maďarská národná rada sa obracala na staré orgány štátnej moci aby si zachovali svoju kontinuitu, a aby zdôrazňovali vznik nového demokratického Maďarska. V tomto duchu vyznievali aj oslavy vzniku Maďarskej republiky, ktoré sa uskutočnili v Košiciach 16. novembra 1918, počas ktorých bola dokonca zastavená práca v továrňach, obchodoch či na úradoch. Maďarská štátna moc verejne komunikovala svoj zámer poskytnúť všetkým národom v Uhorsku sebaurčovacie právo.⁶⁷ Maďarská vláda vydala nariadenie, podľa ktorého si všetci občania mohli zriadiť národnú radu a to bez rozdielu národnosti. Podľa tohto nariadenia si teda Slováci mohli sami zakladať svoje vlastné národné rady. Prax na východe však bola nasledovná: maďarské-uhorské orgány sa stavali proti vzniku SNR a všemožne sa ich vzniku snažili zabrániť. Častokrát sa stalo, že do vzniknutých národných rád úrady nastrčili „slovenských zástupcov“, ktorí chceli vyriešiť národnostnú otázku podľa národnostného zákona z roku 1868. V polovici novembra revolučná vlna začala upadať a maďarským vládnucim kruhom sa podarilo na východnom Slovensku obnoviť činnosť úradov a štátneho aparátu. Promaďarsky vystúpili aj učitelia z Košíc, ktorí sa obrátili obežníkom na učiteľov na slovenských dedinách s tým, aby sa teraz ešte vo väčšej miere snažili upevniť v slovenskom ľude vernosť k zachovaniu integrity Uhorska.⁶⁸ Už z tejto formulácie je zrejmé, že určité národné povedomie slovenského ľudu na východnom Slovensku existovalo, a že nebolo celkom zanedbateľné.

Situácia na formovanie československého národného povedomia bola na východnom Slovensku zložitejšia ako v ostatných častiach krajiny. Bezprostredne po vojne keď na ostatnom území Slovenska vznikali miestne SNR na východnom Slovensku nevznikol ani jeden takýto orgán. Naproti tomu tu vychádzali noviny a rôzne politické časopisy, ktoré písali o politike Károlyiho vlády, proti Československu. Práve nedostatok správ o dani

⁶⁶ HRONSKÝ, M. *Slovensko na rázcestí*, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice, 1976, s. 195.

⁶⁷ TAJTÁK, L., *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1972, s. 32.

⁶⁸ Tamže, s. 37.

v Československu, nedostatok kontaktov a praktickej organizačnej pomoci prispelo k pomalému formovaniu SNR na východe a získaniu pozitívneho vzťahu k novej štátnosti.⁶⁹ Nedostatok sa vzťahoval aj na propagačný materiál akým boli letáky alebo brožúry SNR. Naproti tomu propagačné materiály podporujúce integritu sa na východe objavovali v hojnom počte.⁷⁰ Začiatkom decembra 1918 však do SNR prichádzajú listy, oznamujúce založenie miestnych národných rád na východnom Slovensku žiadajúce pomoc a podporu.⁷¹ Najmenej správ o organizovaní a zakladaní miestnych slovenských národných rád máme zo župy Abovsko-turňanskej a Zemplínskej.⁷² Mieste slovenské národné rady, ktoré vznikali na východnom Slovensku však nikdy nenadobudli taký politický a spoločenský význam ako mieste maďarské národné rady, a nedosiahli ani takého vplyvu ako slovenské národné rady na ostatnom území Slovenska.⁷³ Aj napriek týmto okolnostiam pročeskoslovenský pohyb na východnom Slovensku zaznamenali a priznali aj maďarské mieste noviny. Upozornili, že otvorené vystúpenie slovenského ľudu na východe krajiny za Československo je pre nich prekvapením.⁷⁴

Okrem pročeskoslovenských alebo promaďarských/prouhorských tendencií sa na východnom Slovensku objavil aj pokus o jeho osamostatnenie sa a vytvorenie samostatného tzv. slovjackého národa. S touto iniciatívou prichádza Východoslovenská národná rada (VsNR), ktorú ako protiváhu k SNR v Martine založil Viktor Dvorčák⁷⁵ v Prešove. VsNR bola prouhorsky orientovaná a od začiatku pôsobila v súčinnosti s maďarskou národnou radou v Prešove. V telegrame, ktorý Dvorčák⁷⁶ adresuje ministrovi Jászimu zdôrazňuje, že VsNR stojí na zásade celistvosti uhorskej-maďarkej krajiny, ale požaduje pre svoj ľud, t.j. pre východných Slovákov tie isté práva, ktoré bude požívať akýkoľvek iný národ v krajine. Žiada pre východoslovenský ľud uplatnenie Wilsonových bodov, ale zároveň vyhlasuje, že VsNR sa ostro stavia hlavne proti tomu, aby proti vôli východoslovenského ľudu bolo ich územie oddelené od maďarskej krajiny⁷⁷ Po celom východnom Slovensku sa následne objavili snahy

⁶⁹ TAJTÁK, L. *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1972, s. 57.

⁷⁰ HRONSKÝ, M. *Slovensko na rázcestí*, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice, 1976, s. 195

⁷¹ Tamže, s. 197.

⁷² TAJTÁK, L. *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1972, s. 61.

⁷³ Tamže, s. 65.

⁷⁴ Tamže, s. 67.

⁷⁵ Viktor Dvorčák bol bývalým prešovským advokátom a redaktorom časopisu *Naša zastava*, vychádzajúceho vo východniarčine a maďarského *Eperjesi Újság*. Po vytvorení VsNR stál v jej čele. Je autorom manifestu „Východným Slovákom“, v ktorom vyzýva obyvateľstvo, aby sa po vzore západných Slovákov prihlásili o svoje práva.

⁷⁶ V niektorých dokumentoch sa meno Viktora Dvorčáka objavuje aj vo forme: Dvortsák, resp. Dvorčšák

⁷⁷ TAJTÁK, L. *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1972, s. 68 - 69.

vytvoriť odbočky VsNR a získať ľud pre tento koncept. Najmenej správ o činnosti VsNR máme z Abovsko-turňanskej župy, a to preto, lebo táto župa bola dostatočne „zabezpečená“.⁷⁸ Vrcholom Dvorčákovej snahy bolo vyhlásenie východoslovenskej Slovenskej ľudovej republiky 11. decembra 1918. Vyhlásenie VsNR a Slovenskej ľudovej republiky na jednej strane prišla maďarskej vláde vhod, lebo poukazuje na nejednotnosť Slovákov. Na druhej strane však maďarskí politickí predstavitelia nechceli podporovať ani takúto slovenskú republiku. Károlyiho vláda sa neponáhľala s jej uznaním, a napokon ju ani neuznala. Slovenská ľudová republika nemala dlhé trvanie a po obsadení východného Slovenska československou armádou zanikla. Dvorčák utiekol do Budapešti. Obyvateľstvo východného Slovenska skutočne malo vedomie odlišnosti od ostatných Slovákov, a preto vznik VsNR mohol mať určitú podporu aj u domáceho obyvateľstva.

Prevrat, ktorý prebiehal na východnom Slovensku sa nevyhol ani životu v Košiciach. Už 31. októbra 1918 sa na veľkom ľudovom zhromaždení pred mestským domom a divadlom utvorila Vojenská a ľudová rada, ktorá prevzala funkciu Maďarskej národnej rady v Košiciach. Na tomto zhromaždení sa verejným hlasovaním zvolilo 39 členov rady, ktorí si na svojom prvom zasadnutí ešte v ten istý deň zvolili za predsedu M. Molnára⁷⁹. Na zasadnutí košická národná rada vyjadrila solidaritu s Maďarskou národnou radou v Budapešti a s vládou M. Károlyiho. Podľa budapeštianskeho vzoru sa v Košiciach vytvorila robotnícka rada, ktorej členovia boli zvolení 4. novembra 1918. Predsedom robotníckej rady v Košiciach sa stal F. Horváth.⁸⁰ Celý november roku 1918 sa k spolupráci s maďarskou národnou radou v Košiciach hlásili jednotlivé spoločenské skupiny a spolky, aby tak ochránili svoje záujmy. Mestské zastupiteľstvo zasadalo 1. novembra 1918 a vyjadrilo podporu Károlyiho vláde. Mešťanosta Košíc dr. B. Blanár a celý úradnícky aparát mesta stál k dispozícii košickej národnej rade, resp. jej predsedovi M. Molnárovi. Dňa 16. novembra 1918 sa uskutočnilo už spomínané veľké ľudové zhromaždenie pred mestským domom, kde obyvateľstvo vyjadrilo svoju podporu novej štátnej forme Maďarska. Maďarská národná rada na seba následne

⁷⁸ TAJTÁK, L. *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava, 1972, s. 76.

⁷⁹ M. Molnár sa narodil roku 1887 a pochádzal z Biharkeresztesu. Vyučil sa umeleckému stolárstvu, a v roku 1906 sa stal platným úradníkom v Košiciach, neskôr riaditeľom robotníckej nemocenskej pokladnice. Roku 1909 bol zodpovedným redaktorom Kassai Munkás. V decembri 1913 bol zvolený za člena zastupiteľstva mesta Košíc ako sociálny demokrat. Roku 1914 nastúpil do vojenskej služby a po demobilizácii začiatkom roka 1917 sa plne zapojil do činnosti zastupiteľstva mesta Košíc a robotníckeho hnutia v Košiciach. V revolúcii na východnom Slovensku zohral významnú úlohu. 31. októbra 1918 sa stal predsedom Maďarskej národnej rady v Košiciach a 18. novembra toho istého roku sa stal hlavným županom mesta Košice. Aj po príchode československých vojsk do Košíc sa stále považoval za predstaviteľa budapeštianskej vlády. Roku 1922 bol vylúčený z komunistickej strany Československa. Odvtedy sa stiahol z politického života a až do svojej smrti roku 1946 žil utiahnutým životom v Košiciach.

⁸⁰ MIHÓKOVÁ, M. *Politický život v Košiciach 1901-1918*, Štátna vedecká knižnica, Košice, 1979, s. 207.

prevzala riešenie veľkej časti problémov od poriadkovej služby až po zásobovanie a sociálnu starostlivosť.⁸¹ Aj na prípade Košíc vidno, že maďarské vládne orgány mali na rozdiel od slovenských národných rád skúsenosti, prostriedky a skúsených ľudí, aby mohli riešiť zložitú povojnovú situáciu. Slovenské národné rady na východe krajiny vznikali a presadzovali sa ťažko a podobnými prostriedkami nedisponovali.

Národnodemokratický prevrat, ktorý prebiehal na východnom Slovensku na konci roka 1918 sa v košickej tlači prezentoval akoby sa Košíc ani netýkal. Postavenie Košíc sa podávalo ako jasné a neotrasiteľné, nemohlo byť ani reči o ich začlenení do nového československého štátu.⁸² Rovnako ako iných prouhorsky orientovaných predstaviteľov aj tých košických upokojilo prehlásenie M. Károlyiho k všetkým nemaďarským národnostiam, v ktorom prisľúbil, že „každý ľud“ v Uhorsku si podľa Wilsonových bodov na svojom území určí jazyk v akom bude úradovať (s týmto počítal aj Viktor Dvortsák vo svojom koncepte tzv. slovjakého národa). K zmene nálady v Košiciach došlo po uverejnení Vyxovej nóty. Po druhý krát (po prvý krát sa táto možnosť objavila po uverejnení Martinskej deklarácie) sa v košickej verejnosti otvorene hovorilo o možnosti pripojenia Košíc k Československu. O. Jászi sa vyjadril, že maďarská vláda nemá v úmysle vypustiť Košice z územia maďarského štátu. Potom čo sa československé vojská začali presúvať smerom na východ, rozvinul sa celý rad akcií zameraných proti uzneseniam SNR. Košická národná rada sa dokonca sama podujala, že bude takéto akcie rozvíjať na celom východnom Slovensku.⁸³ Košická národná rada pozitívne prijala snahu Viktora Dvortsáka o vytvorenie samostatného štátu Východoslovákov a toto svoje stanovisko prezentovala aj v tlači. Ako sme už spomenuli maďarská vláda napokon túto republiku neuznala. V košickej tlači sa uverejňovali protichodné informácie o tom, ktoré mesto bude alebo nebude pričlenené do nového štátu. Táto dezinformovanosť negatívne pôsobila na prípadné formujúce sa československé národné vedomie. Napokon však noviny priniesli správu o pričlenení Košíc k Československému štátu zo strategických dôvodov.⁸⁴ Košická národná rada a Robotnícka rada na svojom zasadnutí 23. decembra 1918 zobrala na vedomie rozhodnutie o pripojení Košíc a vyhlásili, že akýkoľvek ozbrojený odpor z ich strany by bol neúčinný a bolo by to zbytočné prelievanie krvi.⁸⁵

Po vianočných sviatkoch došlo k oslabeniu sily maďarských vojenských jednotiek pri Margecanoch a v samotnom meste obyvatelia začínali akceptovať fakt, že sa Košice stanú súčasťou Československa. Pod vplyvom zajatia asi 80 maďarských vojakov, vojakmi

⁸¹ MIHÓKOVÁ, M. *Politický život v Košiciach 1901-1918*, Štátna vedecká knižnica, Košice, 1979, s. 209.

⁸² Tamže, s. 215.

⁸³ Tamže, s. 217.

⁸⁴ Tamže, s. 219.

⁸⁵ Tamže, s. 223.

československej armády, došlo 29. októbra 1918 v Košiciach k rabovaniu a vznikol zmätok. Predstavitelia maďarských vojenských a civilných úradov požiadali československé vojsko aby v záujme udržania poriadku s pokoja prišlo do Košíc. Tak sa aj stalo o 16 hodine toho istého dňa. Československú moc v Košiciach oficiálne deklaroval veliteľ československého vojska plk. František Schobl osobitou vyhláškou z 3. januára 1919. Týmto aktom sa položili v meste základy československej mestskej správy, ktorá bola na začiatku vojenského charakteru. Československým vojenským veliteľom mesta sa stal pplk. František Mach, potom na čele s generálom Gastonom Rossim, a napokon generálom Edmundom Charlesom Adolphe Hennocqueom. Už na druhý deň po nastolení československej štátnej moci vystúpila Slovenská národná rada na čele s predsedom Júliusom Kustrom. Ďalšími jej členmi boli dr. Vladimír Mutňanský, Anton Straka, Ján Straka, Miroslav Sitár, Jozef Duľa, Michal Duľa, dr. Štefan Demeter, nadpor. Ján Michalko.⁸⁶ Vavro Šrobár vymenoval v Žiline v januári 1919 dr. Vladimíra Mutňanského⁸⁷ za mešťanostu mesta Košice. Dr. Mutňanský prišiel do Košíc 6. januára 1919.⁸⁸ Základnou úlohou SNR v Košiciach bolo získať slovenské obyvateľstvo Košíc pre budovanie slovenského verejného života, aktívne pomáhať slovenskej civilnej a vojenskej správe, šíriť slovenské národné povedomie medzi slovenským obyvateľstvom Košíc a najmä vytvárať jednotné slovenské politické zázemie pre budovanie československého štátu. SNR v Košiciach nevykonávala žiadnu konkrétnu úlohu vo verejnej správe mesta. Po nariadení ministra s plnou mocou pre správu Slovenska o zrušení jednotlivých SNR a revolučných výborov, sa SNR v Košiciach premenila na Slovenský politický klub v tom istom zložení. Maďarská mestská správa v Košiciach ostala na svojom mieste aj v prvých dňoch pripojenia Košíc k Československu. Zavedením slovenčiny ako úradného jazyka a nastolením československej štátnosti sa mala skončiť moc maďarských mestských úradov, avšak M. Molnár sa aj naďalej považoval za splnomocneného funkcionára maďarskej vlády. Tak v skutočnosti v Košiciach pôsobili (z pohľadu československých úradov ilegálne) aj naďalej niektoré orgány lojálne budapeštianskej vláde.⁸⁹

Budovanie slovenskej mestskej správy v Košiciach sa začalo 7. januára 1919.⁹⁰ Minister s plnou mocou pre správu Slovenska suspendoval platnosť uhorských právnych noriem na Slovensku. Úradníci v štátnych, samosprávnych a ďalších úradov mohli zostať vo

⁸⁶ POTE MRA, M. *Mestská správa v Košiciach 1848-1918*, Štátna vedecká knižnica, Košice, 1984, s. 137.

⁸⁷ Vladimír Mutňanský bol rodák z Ružomberka. Navštevoval slovenské gymnázium, z ktorého ho však pre jeho slovenské presvedčenie vyhodili. Svoje stredoškolské vzdelanie dokončil v Košiciach, kde následne navštevoval aj právnickú akadémiu. V Košiciach následne pôsobil ako advokátsky koncipient a bol obľúbeným členom maďarskej pánskej spoločnosti. Vďaka svojmu dlhodobému pôsobeniu v Košiciach poznal veľmi dobre mieste pomery.

⁸⁸ MIHÓKOVÁ, M. *Politický život v Košiciach 1901-1918*, Štátna vedecká knižnica, Košice, s. 224.

⁸⁹ Tamže, s. 225.

⁹⁰ POTE MRA, M. *Mestská správa v Košiciach 1848-1918*, Štátna vedecká knižnica, Košice, 1984, s. 138.

svojom úradnom zadelení, s podmienkou, že zložia sľub vernosti novému štátu a zmocnenec vlády uzná, že sú vhodní zotrvať vo svojom úradnom zadelení. Zlúčila sa funkcia hlavného župana mesta Košíc a hlavného župana Abovsko-turňanskej župy v jednej osobe.⁹¹ Dňa 4. januára 1919 Vavro Šrobár vymenoval po bývalom uhorskom starostovi dr. Vojtechovi Blanárovi dr. Mutňanského za starostu mesta Košíc a za župana mesta Košíc a župy Abovsko-turňanskej. Dňa 8. februára 1919 bol za župana, po Jánovi Jančekovi, ktorý svoj úrad ani neprevzal, vymenovaný dr. Ján Sekáč.⁹² Napriek tomu, že väčšina mestských úradníkov zložila sľub vernosti novej republika, naďalej pokračovali v úradovaní v maďarskej reči a podľa uhorského právneho poriadku, aj keď s prihliadnutím na nové smernice ministerstva pre správu Slovenska. K najzávažnejším problémom mestskej správy v prvých týždňoch roku 1919 patrili problémy politickej konsolidácie, otázky usmerňovania maďarskej politickej tlače, otázky nezamestnanosti a zásobovanie.⁹³ Mestská rada plne podporovala štrajk mestských zamestnancov 14. – 18. februára 1919 a sama mu pripisovala význam z hľadiska slobody a sebaurčovacieho práva maďarského obyvateľstva a solidarizovala s prejavom vernosti k maďarskému národu a štátu. Od mešťanostu Mutňanského požadovala aby pre účasť v štrajku nikoho neprepustil a aby od nich nepožadoval prísahu vernosti novému štátu, ale aby mu stačil iba sľub vernosti.⁹⁴

Vedúce maďarské politické kruhy si v polovici januára 1919 uvedomili, že sa v Košiciach začína formovať československá štátna moc a jej orgány ako definitívne riešenie štátoprávnej príslušnosti Košíc. Pôvodne žili v presvedčení, že československé vojsko v Košiciach znamená len ich dočasnú okupáciu, ktorá sa skončí najneskoršie uzavretím mierových zmlúv. Nechceli pripustiť, že by boli Košice definitívne pripojené k Československu. Preto sa v Košiciach udržiavali staré maďarské/uhorské úrady, ktoré prijímali pokyny z Budapešti a podávali hlásenia o svojej činnosti do Budapešti. Maďarský vládny komisár M. Molnár vystupoval v Košiciach ako predstaviteľ budapeštianskej vlády a dostával svoj plat z Budapešti do marca 1919. Rovnako vyplácal z budapeštianskych zdrojov platy niektorým úradníkom. Aj košické sudy na začiatku roku 1919 vydávali rozsudky v mene Maďarskej ľudovej republiky. Napokon 18. januára 1919 nariadil dr. Mutňanský aby všetky verejné úrady a ústavy do 26. januára toho istého roku okrem maďarského názvy uvádzali aj názov slovenský, a aby na svoje budovy vyvesili československé štátne zástavy. Mnoho úradníkov toto nariadenie odmietlo poslúchnuť

⁹¹ POTEMRA, M. *Mestská správa v Košiciach 1848-1918*, Štátna vedecká knižnica, Košice, 1984, s. 139.

⁹² Tamže, s. 142.

⁹³ Tamže, s. 144.

⁹⁴ Tamže, s. 145.

a jedným z dôvodov, ktoré uviedli bol aj ten, že oni podliehajú budapeštianskej vláde.⁹⁵ Maďarské ministerské predsedníctvo naznačilo, že vychádza z podmienok uzavretého prímeria s dohodovými mocnosťami, a podľa neho civilná správa mala zostať i naďalej v rukách maďarskej vlády. Budapeštianska vláda, teda trvala na tom, aby maďarskí úradníci zotrvali na Slovensku na svojich miestach a ustúpili len na silu. Sľub vernosti inému štátu ako maďarskému môžu zložiť len pod nátlakom. Takýto sľub nepovažovať za porušenie zloženého sľubu na maďarskú ústavu.⁹⁶

Starosta mesta Košíc a Administratívny výbor mesta Košice do júna 1919 do vnútornej správy nezasahovali. Za úradnú reč mesta bola považovaná slovenčina a maďarčina, častejšie sa úradovalo po maďarsky. V komunikácii medzi jednotlivými oddeleniami to nespôsobovalo ťažkosti. Mestskému úradu tiež prichádzali správy z Prahy písané po česky a z Ministerstva pre správu Slovenska po slovensky. Väčšina úradníkov sa tvárila, že po česky vôbec nerozumie a že slovenčinu neovládala natoľko aby v nej mohli úradowať. Z tohto dôvodu sa zriadilo osobitné prekladateľské oddelenie.⁹⁷ Hoc mal dr. Mutňanský viacero sťažností k neefektívnemu úradovaniu mestských úradníkov, nepodnikol žiadne zmeny v personálnych otázkach.

Situácia na východnom Slovensku sa opäť zradikalizovala a opäť sa vo väčšej miere prebudilo maďarské nacionálne cítenie po vzniku Maďarskej republiky rád. Po tom, čo československé vojská prekročili demarkačnú líniu sa ich podarilo maďarskej armáde zatlačiť a prechodne obsadiť celé východné Slovensko. Dňa 5. júna 1919 boli z Košíc evakuovaní československí úradníci. Ich novým pôsobiskom sa stala Ľubochňa, kde aj naďalej úradovali ako slovenská správa mesta Košice. Maďarská Červená armáda vtiahla do Košíc 6. júna 1919.⁹⁸ Obyvatelia Košíc ju vítali s nadšením a s maďarskými zástavami. Košičania v nich očakávali maďarské národné vojsko, preto ostali sklamaní, keď zistili, že ide skutočne o vojsko bolševické. Veliteľ armády dokonca nariadil, že maďarské národné vlajky majú byť odstránené a nahradené vlajkami červenými. Režim, ktorý bol nastolený nenaplnil očakávania ľudí. Maďarské meštianske kruhy, ako aj časť domáceho obyvateľstva, boli z nového režimu sklamaní. Dôvodom sklamania bolo to, že nový režim nebol primárne maďarsky národne orientovaný. Nenájdenie podpory u obyvateľstva bola jednou z príčin oslabovania režimu.

⁹⁵ POTEMRA, M. *Mestská správa v Košiciach 1848-1918*, Štátna vedecká knižnica, Košice, 1984, s. 147.

⁹⁶ Tamže, s. 148.

⁹⁷ Tamže, s. 150.

⁹⁸ Tamže, s. 156.

sklamané, čo sa prejavovalo ich nepodporovaním nového režimu..⁹⁹ Dňa 16. júna 1919 bola v Prešove vyhlásená Slovenská republika rád (SRR), ktorá bola podporovaná Maďarskou republikou rád (MRR). Na čele SRR stál Antonín Janoušek. V Košiciach dňa 20. júna 1919 bola vymenovaná revolučná vláda SRR. Napriek tomu, že viacerí členovia košického direktória získali funkcie v orgánoch SRR, neuvažovalo sa o podriadení košických orgánov pod správu orgánov SRR. Dňa 22. júna 1919 košické direktorium usporiadalo protestné zhromaždenie proti začleneniu Košíc do Československa. Rečníkmi na tomto zhromaždení boli ako predstavitelia košického direktória, tak aj predstavitelia orgánov SRR. Z toho možno usudzovať, že košická mestská správa možno budúcnosť mesta práve v SRR. Avšak pod vplyvom tlaku zo strany dohodových mocností, ale aj preto, že nový režim strácal podporu domáceho obyvateľstva, museli maďarské vojská opustiť východné Slovensko. So svojím sťahovaním začali 28. júna 1919. Bez podpory MRR zanikla aj SRR, a to 17. júla 1919, hneď po odchode maďarských vojsk.

Dňa 5. júla 1919 opätovne do Košíc vstúpili československé jednotky. Slovenskí predstavitelia mestskej správy mesta Košice prišli do Košíc o tri dni na to a do úradu ich slávnostne uviedol dr. Juraj Slávik – komisár pre východné Slovensko. Ku konsolidácii pomerov na východnom Slovensku na poli štátnej správy najviac prispel župný úrad na čele s dr. Jánom Sekáčom. Obyvateľstvu verejne oznámil oficiálne uznanie československej štátnej moci a definitívne určenie československo-maďarských hraníc. Na upevnenie československej moci na východnom Slovensku a mala pôsobiť aj návšteva ministra Šrobára v Košiciach 23. júla 1919.¹⁰⁰

Po zániku Slovenskej republiky rád a po odchode Maďarských vojsk z územia východného Slovenska sa utvorili predpoklady, nie len pre politické (12. júna 1919 Najvyššia rada spojencov svojím uznesením stanovila hranice medzi Československom a Maďarskom), ale aj pre kultúrne a národné začlenenie východného Slovenska, a jeho „hlavného mesta“ do nového štátu. V polovici augusta 1919 postupne všetci zamestnanci zložili sľub vernosti do rúk mešťanostu dr. Mutňanského. Dr. Mutňanský vynaložil veľké úsilie na to, aby do vedúcich funkcií na mestskom úrade dosadil Slovákov. Pre ostatných úradníkov mesta starosta zriadil kurzy slovenského jazyka po dvoch hodinách týždenne, s tým, že kurz končí v marci 1920 skúškou.¹⁰¹ Medzi rokmi 1920 – 1921 došlo k postupnej konsolidácii pomerov v mestskej správe. Stále vo väčšej miere sa začala používať slovenčina ako úradný jazyk,

⁹⁹MEDVECKÝ, K.A. *Štátny prevrat*, "Komenský" vyd. a literárna spol. s r.o., Bratislava, 1931, zv. 4, kapitola: Vpád maďarských boľševikov na východné Slovensko v júni 1919, s. 271, k tomu pozri aj: POTE MRA, M., *Mestská správa v Košiciach 1848-1918*, Štátna vedecká knižnica, Košice, s. 156.

¹⁰⁰ POTE MRA, M. *Mestská správa v Košiciach 1848-1918*, Štátna vedecká knižnica, Košice, 1984, s. 177.

¹⁰¹ Tamže, s. 181.

došlo k racionalizácii (znížil sa počet zamestnancov) a k odčleneniu niektorých úradov mestskej agendy.

Po tom čo v sa v Maďarsku dostali k moci kontrarevolučné sily rozvinula sa opäť revizionistická akcia v záujme obnovy integrity územia bývalého Uhorska. Do sústavy organizácií požadujúcich integritu sa patrila aj Liga na ochranu územia. Na základe právnej kontinuity Uhorska žiadala aby si každé „okupované“ župné alebo mestské municípium vytvorilo v Budapešti svoju reprezentáciu. Takto sa 18. apríla 1920 v Budapešti utvorilo municípium mesta Košice. Na jeho chode a organizovaní sa väčšinou podieľali košickí rodáci žijúci v Budapešti alebo úradníci, ktorí museli opustiť mesto, lebo im nebolo priznané domovské právo. Košické municípium vypracovalo rozsiahle memorandum adresované budapeštianskej vláde, v ktorom okrem územnej integrity požadovali aj to, aby okupované municípiá mali zastúpenie v maďarskom parlamente v zmysle zákonov s pred roka 1848. Dožadovali sa aby sa členom maďarského parlamentu stali dvaja poslanci mesta Košíc. Tejto požiadavke sa nevyhovelo a po zaradení trianonskej zmluvy do maďarského zákonníka maďarská vláda musela zakázať ďalšiu činnosť Ligy na ochranu územia. Iredentistické snahy sa na území východného Slovenska stiahli čiastočne do úzadia.¹⁰²

Akou premenou prešlo východné Slovensko od konca vojny až po rok 1921 dokumentuje správa policajného riaditeľstva v Košiciach z 10. januára 1922. Správa sa zaoberá hlavne politickou situáciou v regióne a dokumentuje tu činnosť a zameranie jednotlivých politických strán. Na začiatku autor správy konštatuje, že pomery na východe krajiny sa postupne konsolidujú, no zároveň nemožno ešte tvrdiť, že by bolo všetko v poriadku. V správe sa píše: „*Národ je tu ešte väčšinou neprebudený, bez národného povedomia a dá sa ľahko zavádzať nesvedomitým agitátorom, ktorí sa vydávajú za vodcov ľudu.*“ Ďalej sa píše: „*Maďarská politika na Slovensku smeruje tam, aby mohla sústrediť všetky svoje sily, menovite na východnom Slovensku a v Podkarpatskej Rusi, urobiť s Košíc stredisko maďarského kultúrneho a politického života, odpútať od Bratislavy a nadviazať styky s Prahou, ktorá ich natolko ešte nepozná a od ktorej s peknými rečami si budú môcť vymôcť všetko, čo si len budú priať a žiadať.*“¹⁰³ Aj tri roky po vzniku Československa na východnom Slovensku stále existovali snahy o jeho prinavrátenie k Maďarsku. Zo správy však nie je celkom zrejmé ako a či sa národné povedomie obyvateľstva zmenilo. Prípadne ako sa jeho zmena prejavila v každodennom živote obyvateľov. Pre úplnosť uvedme, že podľa sčítania obyvateľstva z roku 1919 a 1920 sa väčšina obyvateľov východného Slovenska (aj v meste Košice) hlásila k československej národnosti. Podľa sčítania obyvateľov mesta

¹⁰² POTE MRA, M. *Mestská správa v Košiciach 1848-1918*, Štátna vedecká knižnica, Košice, 1984, s. 200.

¹⁰³ ŠA Košice, Inventárne číslo: 1029, číslo škatule: 12, E/1/25 (Policajné riaditeľstvo v Košiciach 1920-1938)

Košice a jeho okolia z roku 1919 sa k slovenskej (československej) národnosti hlásilo 22. 858 ľudí, k maďarskej 17.991. Podľa sčítania obyvateľov, ktoré sa uskutočnilo o rok na to, k slovenskej národnosti 31. 572 a k maďarskej 11. 206 ľudí. (viď. prílohy č. 1 a 2).

4. Národné vedomie Košíc vo svetle denníka Slovenský východ

Národné povedomie na Slovensku po skončení prvej svetovej vojny dosahovalo v jednotlivých regiónoch krajiny odlišnú úroveň. Najslabšie sa národné povedomie prejavovalo na východnom Slovensku. Práve tu pre Československo vyvstala naliehavejšia potreba jeho upevňovania. Len premena štátnej správy z uhorskej na československú nebola dostatočným prostriedkom. Bolo potrebné vytvoriť a presadiť v spoločnosti jednotný československý národný projekt, dokázať spojitosť českého a slovenského národa (presadzovaním spoločného jazyka, literatúry a kultúry). Zároveň predstavitelia československého národa považovali za nevyhnutné zatlačiť maďarské (uhorské) národné cítenie v prospech toho československého. Jedným z prostriedkov na rozšírenie a upevnenie novej národnej identity medzi široké vrstvy obyvateľstva sa stala tlač. Medzi denníky, ktoré vychádzali v období pred prvou svetovou vojnou v Košiciach patria napríklad: Kassai Hírlap, Kassai Napló či Felvidéki Újság. Väčšina z denníkov vychádzajúcich v Košiciach v predvojnovom období po vojne do roku 1921 zanikla, prípadne sa pretransformovala na denník pod iným názvom.¹⁰⁴ Po vojne sa začali vydávať rôzne slovenské regionálne denníky. Priekopníkom slovenskej tlače na východnom Slovensku po roku 1918 sa stal Slovenský východ. Podnetom pre vznik nových denníkov na východnom Slovensku bolo ustanovenie SRR. Medzi denníky podporujúce SRR patrili: Košické červené noviny, Kassai vörös ujság či Naša červena zastava.¹⁰⁵

Slovenský východ vychádzal v Košiciach denne okrem pondelka s podtitulom Nestranný orgán Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Vychádzal na 2 až 4 stranách vo Vojenskej tiskárni, neskôr v Kníhtlačiarňi Sv. Alžbety. Zo začiatku bol jeho okruh čitateľov nízky a náklad neprevyšoval 500 výtlačkov. Iniciátorom, zakladateľom a zároveň šéfredaktorom novín bol Edmund Borek¹⁰⁶, no zásluhu na vydávaní denníka mal aj plk. František Schobel a pplk. František Bartoš. Slovenský východ bol zo začiatku financovaný z prostriedkov vojenskej správy a k dispozícii mu bol aj personál z radov vojakov. Medzi prvých redaktorov

¹⁰⁴ Viac o denníkoch vychádzajúcich v Košiciach pred prvou svetovou vojnou v: POTEMRA, M., *Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*, vydala Matica slovenská, Martin, 1963, zv. 1b

¹⁰⁵ Pre viac informácií pozri: KIPSOVÁ, M. a kol., *Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z roku 1918-1938*, vydala Matica slovenská, Martin, 1968

¹⁰⁶ Narodil sa 4. novembra 1880 vo Viedni a umrel 1. marca 1924 rovnako vo Viedni. Vyštudoval základnú školu v Kyjově, gymnázium v Uherskom Hradišti. Štúdium práva na Viedenskej univerzite nedokončil. Od roku 1906 pôsobil na Slovensku ako redaktor Slovenských robotníckych novín, Robotníckych novín a časopisov Napred a Slovenský máj. Roku 1918 pôsobil ako vojenský pridelenec ministra s plnou mocou pre správu Slovenska v Žiline. Medzi rokmi 1919-1920 pôsobil ako redaktor Slovenského východu a bol správcom Komenského ústavu v Košiciach. Od roku 1920 pôsobil vo Viedni až do jeho smrti. Bol marxisticky orientovaný a vytvoril slovenskú marxistickú terminológiu.

patrili: Hana Gregorová¹⁰⁷, Ján Hrušovský¹⁰⁸, Rostislav Korčák a Anton Straka¹⁰⁹. Slovenský východ sa napokon stal jedným z najdlhšie vychádzajúcich periodík v medzivojnovom období na východnom Slovensku.¹¹⁰ Úsilie týchto novín od jeho začiatku smerovalo k upevneniu národného povedomia a lojality Slovákov a čiastočne aj Rusínov žijúcich na východe krajiny k Československu. Slovenský východ neopomínal ani situáciu, ktorá panovala v „hlavnom meste východu“ Košiciach. Svoju pozornosť venoval ochrane integrity republiky, objavujú sa v ňom aj články o čechoslovakizme. V súvislosti s ochranou československej národnej identity sa zásadne vymedzoval voči identite maďarskej a voči snahám o znovupripojenie Slovenska k Maďarsku.

V rámci skúmaných troch rokov tohto periodika sme si všimli intenzitu článkov smerujúcich k obhajobe čechoslovakizmu, pripomínanie si, nových a naopak (prípadné) nepripomínanie si predošlých významných sviatkov, rovnako ako aj postoj novín k maďarskej menšine, k maďarskej politike a propagande. Keďže naším skúmaným objektom je mesto Košice a premena národnej identity v meste, zamerali sme sa hlavne na články reflektujúce situáciu v ňom. Pred samotným rozborom jednotlivých článkov považujeme za potrebné zdôrazniť fakt, že Slovenský východ je periodikum vydávané predstaviteľmi vládnej moci Československa a to cielene za účelom podpory československej štátnej idey. Z toho dôvodu, nemusí presne podávať informácie o všetkých prípadných zhromaždeniach, ktoré sa uskutočňovali zo strany promaďarsky orientovaného obyvateľstva.

Najskôr sa zamerajme na obraz bývalých a novovytvorených štátnych sviatkov v tlači v skúmanom období. V celom skúmanom období nenachádzame takmer zmienky a odkazy na bývalé štátne sviatky a noviny dokonca neinformujú ani o prípadných spolkových zhromaždeniach k týmto bývalým významným dňom. Dôvodom prečo sa na tieto sviatky nenadväzovalo mohla byť obava z verejných demonštrácií a manifestácií vernosti k Uhorsku.

¹⁰⁷ Bola to slovenská spisovateľka, osvetová pracovníčka a obhajkyňa emancipačných snáh žien. Narodila sa 30. januára 1885 v Martine a zomrela 11. decembra 1958 v Prahe. Základnú školu vyštudovala v Martine. Medzi rokmi 1903-1906 pôsobila v ochotníckom divadle v Martine. Počas druhej svetovej vojny sa angažovala v protifašistickom odboji.

¹⁰⁸ Bol slovenský novinár a esejista. Narodil sa 4. februára 1892 v Novom Meste nad Váhom a zomrel 7. marca 1975 v Bratislave. Svoje vzdelanie získal v Martine a v Revúcej. Počas prvej svetovej vojny za bojoval na fronte. Následne po ukončení vojny sa usadil v Košiciach kde pracoval v redakcii Slovenského východu. V roku 1920 odišiel do Talianska. Po návrate pôsobil ako redaktor Slovenského denníka v Bratislave. Počas druhej svetovej vojny pracoval na Úrade propagandy slovenského štátu a po oslobodení pracoval v redakcii časopisu Sloboda.

¹⁰⁹ Narodil sa 13. júla 1893. Pôvodným povoláním bol kňaz, no svoj kňazský stav sa rozhodol opustiť roku 1919 a následne sa naplno venoval práci redaktora Slovenského východu. Bol jedným zo zakladateľov slovenskej turistickej organizácia v Košiciach. Počas druhej svetovej vojny pracoval v odbojovej skupine, ktorá pôsobila okolo ilegálneho časopisu Český kurýr. Roku 1941 bol odsúdený na tri roky väzenia, no po uplynutí trestu bol väznený ďalej a následne poslaný do pracovného tábora. Roku 1945 sa zúčastnil pochodu smrti, po ktorom o ňom nie sú žiadne zmienky.

¹¹⁰ DŽUJKO, J. *Slovenský východ (1919) a formovanie slovenského národného povedomia na východnom Slovensku*, s. 198. dostupné z: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Slancova2/pdf_doc/dzujko.pdf [16.7.201]

Ak sa aj tieto bývalé sviatky spomínajú je to väčšinou v súvislosti s nejakými nepokojmi, ktoré sa počas nich udiali. Ako príklad nám môžu poslúžiť nepokoje, ktoré zaznamenal aj Karol Anton Medvecký vo svojom diele *Štátny prevrat*, kde sa objavuje zmienka o 15. marci, ktorý bol pripomienkou kossuthovskej revolúcie z rokov 1848 - 1849. Zmienka o tomto dni reflektuje udalosti, ktoré sa dohrali v Košiciach v dňoch 15 - 17. marca 1919. Pred 15. marcom mestské zastupiteľstvo mesta Košice zakázalo všetky zhromaždenia. Toto nariadenie malo slúžiť preventívne pred oslavovaním bývalého sviatku a pred prípadnými nepokojmi, ktoré by z týchto osláv vyplývali. Aj napriek zákazu sa zišlo asi 1500 ľudí, ktorí išli položiť veniec k pomníku maďarskej slobody. Na tomto venci sa objavili aj uhorské národné farby, čo bolo chápané ako otvorený prejav proti československej štátnosti. V uliciach sa začali roztržky až následne musela zasahovať polícia. V nasledujúcich dňoch bol aj samotný pomník pripomínajúci bývalú štátnosť odstránený a to aj napriek tomu, že bol vyhlásený za kultúrnu pamiatku. Podľa Medveckého, podnet na jeho odstránenie vychádzal z ľudu.¹¹¹ Oslavy 15. marca teda nie sú pripomínané v nejakom historickom kontexte, ale ako príčina nepokojov, ako šanca pre maďarské iredentistické kruhy demonštrovať svoju moc. Rovnako tomu bolo aj 15. augusta 1920 na sviatok patrónky Uhorska. V tento sviatok sa mladé dievčatá prezliekli do maďarských národných krojov a s cieľom zobudiť uhorské národné povedomie chodili do kostolov a prerušovali omše spevom maďarských národných piesní.¹¹² Táto udalosť zarezovala aj v slovenskom politickom klube, ktorého predstaviteľa predstúpili pred zastupujúceho starostu Vladimíra Mutňanského s požiadavkou potrestania vinníkov, ktorí zorganizovali provokáciu v kostoloch.¹¹³

Rovnako ako všetky bývalé štátne sviatky, ktoré boli zatlačené do úzadia (mnohé boli označené za štátu nepriateľské), boli zatlačované aj spomienky na významných uhorských dejateľov, či na predstaviteľov habsburského rodu. Nezmieňuje sa ani výročie úmrtia Františka Jozefa I., ktorý bol ešte pre mnohých žijúcich súčasníkov predstaviteľom stability a prechovávali k nemu úctu. Bývalé významné dni a osobnosti boli nahradené novými, aj prostredníctvom ktorých sa malo upevňovať národné cítenie k novému štátu. Najvýznamnejším štátnym sviatkom sa stal 28. október – výročie vzniku Československej republiky. Význam potreby pripomínania si tohto sviatku sa odráža v jeho zobrazovaní v novinách. Roku 1919 je pri príležitosti prvého výročia vzniku republiky v novinách opísaný do detailu celý program¹¹⁴, ktorý bol v Košiciach usporiadaný na jeho oslavu. Zaujímavé však

¹¹¹ MEDVECKÝ, K.A. *Štátny prevrat*, "Komenský" vyd. a literárna spol. s r.o, Bratislava, 1931, zv.4, s. 267.

¹¹² Maďarská demonštrácia v košických kostoloch, In: *Slovenský východ*, r.2, č. 187, s. 1.

¹¹³ Slov. politický klub v záležitosti košickej maď. demonštrácia v kostoloch, IN: *Slovenský východ*, r.2, č. 191, s. 1.

¹¹⁴ Veľké oslavy vzniku Československej republiky, In: *Slovenský východ*, r.1, č. 120, s. 1.

je, že v roku 1919 nám Slovenský východ neprináša žiadnu zmienku o Martinskej deklarácii a o jej význame. V roku 1920 sú oslavy vzniku republiky prezentované rovnako ako v predchádzajúcom roku, teda uverejnením presného programu osláv.¹¹⁵ Uverejnený je zároveň aj článok pojednávajúci o vernosti k Československu a vyzývajúci k vernosti občanov, ktorí ešte stále váhajú. Zatiaľ čo roku 1919 sa Martinská deklarácia nespomína, roku 1920 je uverejnené jej celé a presné znenie.¹¹⁶ Osobnosť, ktorá sa stáva verejne prezentovaná, ako najvyšší predstaviteľ Československa je Tomáš Garrigue Masaryk. Ani v jednom zo sledovaných rokov nechýbajú články pri príležitosti jeho narodenín, pojednávajúce o jeho živote, politickom význame a diele. Vyzdvihujú sa jeho zásluhy na spojení oboch národov do jedného štátu.¹¹⁷

V slovenskom prostredí sa popri vytrácaní starých uhorských sviatkov z verejného prostredia, začínajú oslavovať sviatky české. Tieto sviatky v slovenskom prostredí nemali žiadnu tradíciu. Príčinu ich osláv môžeme vidieť v tom, že po prevrate roku 1918 prišlo na územie Slovenska mnoho českých úradníkov, ktorí (čo je prirodzené) si so sebou doniesli aj svoje zvyky a tradície. Tieto sviatky boli zároveň aj sviatkami štátnymi a oslavovali novú československú štátnu ideológiu, ktorú predstavitelia československej moci reprezentovali a oslavovali. Ďalšou príčinou prečo sa niektorí Slováci pripájali k týmto oslavám mohol byť aj fakt, že čisto slovenské sviatky neexistovali, resp. len veľmi ťažko sa oddeľovalo od uhorských sviatkov čo je čisto slovenské. Príkladom oslavy, „prineseného“ českého sviatku na slovenské územie sú aj oslavy Husovho upálenia, ktoré sa uskutočnili v Košiciach 3. júla 1920. „*Budeme si pripomínať, že pred pol tisícom roka, na brehu Rýna za hradbami milého mestečka Kostnice dal za svoje presvedčenie svoj život člen československého národa, ktorý si tým poistil večnú a vďačnú pamiatku všetkých Čechoslovákov milujúcich pravdu*“.¹¹⁸ České sviatky sa stávajú sviatkami československými. Rovnako sa pripomínali výročia úmrtia významných Čechov. Príkladom je spomienka na 64. výročia úmrtia Karla Havlíčka Borovského.¹¹⁹

Československá vláda počítala s východným Slovenskom ako s plnohodnotnou časťou republiky a s Košicami ako a jeho metropolou. Vystala otázka budúcnosti Košíc v Československu a ich postavenia v ňom. Československá vláda sa snažila poukázať na výhody, ktoré z nového začlenenia Košice získajú, čím sa snažila si nakloniť domáce

¹¹⁵ Oslava 28.októbra v Košiciach, In: *Slovenský východ*, r.2, č.248, s. 2.

¹¹⁶ Deklarácia slovenského národa, In: *Slovenský východ*, r. 2, č. 249, s. 1.

¹¹⁷ Narodeniny prezidenta Masaryka, In: *Slovenský východ*, r. 1, č. 51, s. 1. Poriadok vojenských osláv narodenín prezidenta Masaryka v Košiciach, In: *Slovenský východ*, r.3, č. 54, s. 3.

¹¹⁸ Husove oslavy, In: *Slovenský východ*, r.2,č.149,s. 3.

¹¹⁹ Výročie úmrtia Karla Havlíčka Borovského, In: *Slovenský východ*, r.2, č. 171, s. 1.

obyvateľstvo. Tento zámer bol prezentovaný aj smerom k verejnosti: „*Jediný pohľad na mapu Československa a zvlášť na východné Slovensko stačí, aby sme sa o prvotriednej úlohe Košíc presvedčili. Svojou polohou a významnosťou sú nám tu na východe, čo na západe Prešporok, bránou do Slovenska. Mohutnou baštou proti všetkým nepriateľským snahám z juhu prichádzajúcim, ktorí už dnes robia platným a ktorým ešte po dlhé roky budeme musieť intenzívne odpor klásť. Maďari sa dlho nebudú vedieť uspokojiť s myšlienkou, že skvost bývalého „felsomc-gyarország“ navždy stratili. Rozhodne priaznivejšiu polohu majú dnes Košice v našom československom štáte ako prv v rámci Uhorska.*“ A ďalej sa píše: „*Jestli je Praha rukoväťou československého meča, tak sú dnes Košice jeho hrotom.*“¹²⁰ Košice sa mali v rámci Československa stať významným obchodným centrom, ktoré bude ťažiť so svojho pohraničného postavenia: „*A práve tu leží veľký obchodný význam Košíc. Všetko čo pôjde do Rumunska a východného Maďarska a čiastočne do Ruska musí cez Košice, tieto k najvýznamnejšiemu vývoznému uzlu pozdvihnú*“¹²¹ Uvedomujúc si zmiešaný národnostný ráz Košíc, sú obyvatelia informovaní o tom, že nebude prebiehať žiadna násilná reslovakizácia obyvateľstva. Dôvodom tohto verejného vyhlásenia mohla byť snaha o upokojenie obyvateľstva, že nedôjde k násilnému núteniu zmene ich národného cítenia. Aj týmto nový štát ukazoval svoj odlišnú, prívetivejšiu stranu oproti bývalému režimu. „*Nepriateľský náter Košíc? Maďarský ráz mesta? Je to otázka niekoľkých rokov a tento obraz mesta sám zmizne akonáhle slovenská reč zaznie na kazateľniciach, na katedrách, v stoličných a okresných úradoch. To sa nebude odohrávať násilníckou slovakizáciou. Všetko inšie len do starej chyby Maďarov nechceme padnúť, ktorá nie že by k cieľu priviedla ba naopak tým väčší odpor vzbudila u nás. Čím väčší nápor, tým väčší odpor – to je klasická pravda.*“¹²²

Oficiálne začleniť Košice do Československa prišiel osobne Minister s plnou mocou pre správu Slovenska Dr. Vavro Šrobár (pri tejto návšteve prijal Vavro Šrobár aj deputáciu z Podkarpatskej Rusi, ktorá žiadala pripojenie ich územia k Československu). Pri príležitosti príchodu ministra Šrobára sa konala vojenská prehliadka a meš'anosta. Dr. Mutňanský žiadal obyvateľov aby si svoje obloky vyzdobili československou trikolórou.¹²³ Ponúka sa viacero interpretácii prečo sám starosta takto verejne žiada o vyzdobenie oblokov československými trikolórami. Najpravdepodobnejšou možnosťou však je, že atmosféra v meste v januári 1919 nebola pro-československy naladená, a preto k tomu, aby sa verejne deklarovala príslušnosť

¹²⁰ Budúcnosť Košíc v československom štáte, In: *Slovenský východ*, r. 1, č. 2, s. 2.

¹²¹ Budúcnosť Košíc v Československu časť:2, In: *Slovenský východ*, r. 1, č. 4, s. 1.

¹²² Budúcnosť Košíc v Československu časť: 3, In: *Slovenský východ*, r. 1, č. 10, s. 2.

¹²³ Československá vláda v Košiciach, In: *Slovenský východ*, r. 1, č. 3, s. 1.

Košíc k novému štátnemu celku, museli byť obyvatelia verejne vyzývaní. Na druhej strane v každom novovzniknutom štáte vyvstáva potreba istého označenia (vymedzenia) si vlastného novonadobudnutého priestoru. Štátna moc si aj v tomto prípade uvedomovala silu a význam symbolov.¹²⁴ V ohlase tlače na príchod ministra Šrobára sa zdôrazňovalo, že: „*Slovenský minister navštívil slovenské Košice*“.¹²⁵ Táto návšteva však nebola poslednou v Košiciach. Vavro Šrobár zvolal na 15 - 16. novembra 1919 do Košíc poradu poslancov, referentov a županov. Ako dôvod zvolania porady do Košíc udal to, že cieľom je, aby sa všetci oboznámili so situáciou na východnom Slovensku, v Košiciach, aby sa sami presvedčili o zmýšľaní ľudí. Vyjadril pranie, aby sa na Košice a na východné Slovensko prestalo nazerať ako na nestabilný prvok republiky a aby sa všetci prítomní presvedčili o ich lojalite.¹²⁶ Tento akt ministra mohol mať aj symbolický význam – snaha ukázať, že Košice sú rovnako slovenským mestom ako mestá napríklad na strednom Slovensku. Situáciu v Košiciach ako pokojnú už na začiatku roka 1919 označoval aj samotný mest'anosta Mutňanský: „*Zaujímavé je, že nálada nám predtým nepriateľského maďarského obyvateľstva sa už veľmi značne v náš prospech zmenila. Všeobecná mienka je, že nikdy nebol v Košiciach tak vzorný poriadok ako práve za našej novej vlády.*“¹²⁷ Jednou z najdôležitejších udalostí, z hľadiska upevňovania československého štátnej moci, stalo roku 1919 zahájenie slovenského vyučovania v máji toho roku (o význame školstva pri formovaní národného vedomia sme pojednávali v prvej kapitole našej práce). Tento krok bol významný, keďže sa ním školstvo dostalo pod správu československých úradov. Informácia v novinách je však jedna vec, a prax mohla vyzeráť ešte úplne inak.

V novinách stále objavovali články, kritizujúce pomery na východnom Slovensku, napríklad, že v okolí Michaloviec, na Zemplíne, je stále počuť maďarčinu.¹²⁸ Na obyvateľa hovoriaceho po maďarsky československé štátne úrady nazerali ako na, človeka hlásiaceho sa zachovaniu integrity Uhorska. Z toho plynulo, že na maďarský jazyk bolo z pozície štátnej moci nazerané ako na niečo čo treba potlačiť. Rovnako sa objavovali články vystríhajúce obyvateľstvo pred maďarizáciou a pred tajnými maďarskými agentmi. Koniec roka 1919 sa niesol v znamení osláv prvého výročia oslobodenia Košíc, ktoré sa udialo 31. decembra 1918. Tento deň sa stal mestským sviatkom.

¹²⁴ LIPTÁK, E. *Storočie dlhšie ako 100 rokov*, Kalligram, Bratislava, 2011, kapitola: Rošády na piedestáloch, s. 255-289.

¹²⁵ Návšteva ministra Šrobára v Košiciach, In: *Slovenský východ*, r. 1, č. 5, s. 1.

¹²⁶ *Slovenský východ*, r. 1, č. 221, s. 1.

¹²⁷ Úplný pokoj v Košiciach, In: *Slovenský východ*, r. 1, č. 2, s. 1.

¹²⁸ *Slovenský východ*, r.1, č.226, s. 2.

Situáciu v Košiciach na začiatku roka 1920 nám približuje nasledovný citát: „Už viacej ako rok uplynulo, čo boli Košice obsadené československým vojskom, ale v istých pomeroch sa veci doposiaľ nezmenili. Nemožno ovšem popierať, že očista Košíc od nepriateľského živlu sa prevádza ale zdá sa, že tá očista trvá už trochu prídlho. U policajného kapitanátu sa úraduje veselo maďarsky ďalej a maďarskí úradníci nehľadiac k tomu, že u niektorých možno pochybovať o ich spoľahlivosti. U slávneho mesta sú pomery ešte horšie. Nech skúsi niektorý Slovák či Čech, ktorý nezná maďarsky požiadať o niečo vo svojom materinskom jazyku. Bude posielaný od dverí k dverám a nespraví nič. Za to ale panuje tam dvojlaket'. Jedno merítko je pre prisťahovaných Čechov a pre menej cenných Slovákov a iné pre domorodcov. Tieto okolnosti neuvádzame preto, že by sme chceli proti našim spoluobčanom dákosí nespravodlivo vystupovať, ale žiadame rozhodne nápravu, ponevač tieto pomery, tak u mestského úradu ako u policajného kapitanátu, kde ani úradné tlačivá nie sú vystavené správnou slovenčinou a kde pozvania k celonárodným slávnostiam sa vystavujú len maďarsky sú neudržateľné a pre posmech našej povesti.“¹²⁹ Z citovaného textu je čitateľovi zrejmé, že premena Košíc na mesto československé postupuje len veľmi pomaly, respektíve nie tak rýchlo ako by si predstavitelia československej štátnej moci predstavovali. Rovnako je v texte zaujímavo použité slovo „domorodec“. Týmto slovom autor jasne oddeľuje ľudí, ktorí do Košíc prišli po prevrate roku 1918 a tými, ktorí tu žijú od malička. Rovnako týchto „domorodcov“ autor nepovažuje za Slovákov, keďže sa voči nim práve Slovákami a Čechmi vydeľuje.

Slovenský východ čitateľov informuje o situácií, ktorá panovala na východnom Slovensku a v Košiciach v júli 1920, a ktorú považuje za nezmenenú: „...požadujeme aby sa východoslovenským pomerom pre ich zvláštnosť venovala i zvláštna pečlivosť. Tunajší ľud zmaďarizovaní duševne, hoc aj hovorí ešte slovensky, svoju zotročenosť necíti, a prihodí mu to za pohodlné, keby to i tak ostalo všetko, ako bolo predtým – po starom.“¹³⁰ Z Tohto článku vychádza aj výzva a súčasne kritika k národným buditeľom, t.j. k národne uvedomelým Čechoslovákom, aby prišli na východné Slovensko, keďže doteraz tak neučinili. „Naši buditelia národní, dobrí slovenskí učenci, vzkriesiť neprišli ľud od Štrby ďalej...“¹³¹ Podobná kritika sa vznáša aj na politikov. „Nariekaním ako je východ zaostalý nič sa nezlepší. Keby tí všetci, ktorí sa uchádzali o priazeň ľudu či pre seba, či pre svoju stranu zašli si – k bratom priateľom – ako znelo to krásne oslovenie volebné, a povedali, vyložili ako je s republikou, ktorou cestou sa dáva a kde chce dôjsť. Nedivte sa potom ľudu, že sa vrhá do náručia

¹²⁹ K novému roku, In: *Slovenský východ*, r. 2, č. 1, s. 1.

¹³⁰ Zle-nedobre na slovenskom východe, In: *Slovenský východ*, r. 2, č. 156, s. 1.

¹³¹ Zle-nedobre na slovenskom východe, In: *Slovenský východ*, r. 2, č. 156, s. 1.

každému kto k nemu príde. Nariekate stále na maďarských agitátorov, ale sami o ľud sa nestaráte. Pre Bratislavu, zdá sa končí Slovensko voľakde pri tatranských kúpeľných miestach, a pre Prahu, Bože môj, kto to môže žiadať, tej je predsa aj Libeň priďaleko.“¹³²

Z uvedených sťažností badať, že sa na neútešnej situácii v Košiciach a na východnom Slovensku celkovo, podpísala aj pozícia periférie v rámci nového štátu. Keďže, z pohľadu obyvateľov východného Slovenska, sa centrum krajiny dostatočne nestaralo o túto oblasť, obávali sa, že sa tu ľahšie presadia iné, ako štátom presadzované myšlienky. Vytvoril sa priestor pre nové národné koncepty, akými bola napríklad Slovenská ľudová republika či SRR, ktoré predstavovali alternatívu k československému modelu štátnosti.

V júli 1920 bolo v Košiciach otvorené Slovenské národné divadlo. Aj o toto divadlo, však bolo potrebné bojovať a aj po jeho ustanovení sa objavili pochybnosti, či je spoločnosťou dostatočne ocenené. „*Píšeme a hovoríme „Slovenské národné divadlo“, ale tie slová zle pochopujeme. Nestačí povedať: V Košiciach je Slovenské národné divadlo, ale treba si uvedomiť, či je skutočne naše a keď nie, prečo je tomu tak. Ak máme v Košiciach Slovenské národné divadlo, lnúť k nemu s láskou, podporovať ho, navštevovať. Slová „Slovenské národné divadlo“ majú tým väčšiu dôležitosť, preto, že maďarskí košickí hovoria: „to je naše divadlo“*“¹³³ Významným znakom upevňovania československej moci v Košiciach je zavedenie štátnej polície v Košiciach. Štátna polícia by mala nahradiť mestskú políciu kritizovanú za to, že sa nezaujíma o udalosti dejúce sa na uliciach a nevie nikomu poradiť. Táto výmena mala upraviť aj úradovanie polície, keďže nebolo ničím výnimočným keď ešte v polovici roku 1920 sa ako jazyk používala maďarčina.¹³⁴ Vo verejnom živote, sa ešte stále viedli polemiky o tom, či sú Košice mestom slovenským/československým alebo maďarským. Reakciu na snahu maďarských časopisov dokázať maďarskosť Košíc sa v Slovensko východe objavuje článok, ktorý toto tvrdenie popiera. „*Nuž pozrime ako jazykovo s Košicami bolo a je. Všetci historikovia a aj tí z maďarských aspoň tí, ktorým aj veda je pravdou svätou shodujú sa v tom, že v kraji košickom bývalo slovenské obyvateľstvo. Ani keď prišli Maďari k strednému Dunaju – do miest terajšej nížiny uhorskej – nevytiahli slovenské obyvateľstvo z týchto miest.“* ... “*A tu sme u najväčšieho dôkazu dneskajšej aj budúcej slovenskosti Košíc. Uvážte, že ani ten obrovský aparát, ktorý Maďari uviedli do pohybu, ten do podrobna premyslený plán na úplné vykynoženie všetkého slovenského tu v Košiciach nevedel predsa potrieť reč slovenskú. V Košiciach vie každý Maďar (ak nechodí s ušami voskom zalepenými) slovensky, že zo Slovákov vie veľký počet maďarsky, nie je divné, lebo museli sa maďarsky*

¹³² Tak bolo pred voľbami – len pred voľbami, In: *Slovenský východ*, r. 2, č. 161, s. 1.

¹³³ Slovenské národné divadlo v Košiciach, In: *Slovenský východ*, r. 2, č. 170, s. 2.

¹³⁴ Už na budúce týždeň budeme mať v Košiciach štát. políciu, In: *Slovenský východ*, r. 2, č. 162, s. 2.

v škole učiť a naučiť, ale odkiaľ ten Maďar vie slovensky?“¹³⁵ Z výroku vyplýva, že maďarizácia Košíc, ktorá prebiehala v minulosti nebola celkom úspešná ako o tom informovali predstavitelia bývalého režimu. Pre obyvateľov mesta bolo dvojjazyčnosť prirodzenou vecou a pre bežný život potrebovali oba jazyky. Národnostná situácia v Košiciach, ani po takmer dvoch rokoch začlenenia do Československa, nebola jednoznačne ujasnená. Československá strana sa snažila odrážať a eliminovať útoky zo strany promaďarsky/prouhorsky naladených obyvateľov. Verejnosti sa jasne deklarovalo terajšie národné cítenie mesta. Po sčítaní obyvateľstva roku 1921 sa zdá akoby Košice napokon získali československú väčšinu obyvateľstva. Aj tento fakt však bolo potrebné verejne prezentovať, čo opäť svedčí o potrebe oficiálneho - verejného utvrdenia sa v lojalite obyvateľstva. „Slovenská verejnosť nevyšla si doposiaľ dostatočne faktu, čo prinieslo tohtoročné sčítanie ľudu, že Košice sú slovenským mestom s takmer 2/3 väčšinou československého obyvateľstva.“¹³⁶ (viď. tabuľky č. 1. – 3.)

Prostredníctvom Slovenského východu boli verejnosti podávané aj informácie o maďarskej agitácii, ktorá prebiehala na území Slovenska, o odchytení maďarských špiónov (roku 1921 stáli pred súdom v Košiciach maďarskí vyzvedači, ktorý boli obvinení zo spiknutia za účelom rozvratu republiky z roku 1920¹³⁷) ale aj o zahraničnopolitických udalostiach. Zaujímavé je, že dve významné udalosti – podpis Trianonskej zmluvy a pokus o reštauráciu monarchie Karolom Habsburským, sú verejnosti prezentované ako udalosti zahraničné.¹³⁸ Dôvodom môže byť to, že československá moc sa už skonsolidovala a republika už reálne existovala. Navyše podpis Trianonská zmluva iba potvrdzovala aktuálneho stavu hraníc, ktoré boli určené na mierovej konferencii roku 1919. Hlavne v článkoch týkajúcich sa pokusu o reštauráciu monarchie sa tieto informácie interpretujú tak, že sa Československa priamo nedotýkajú. Noviny neuvádzajú ani žiadne demonštrácie, ktoré by sa v oblasti východného Slovenska za návrat k monarchii uskutočnili. Z tohto je možné badať, že roku 1921 sa možnosť opätovného pripojenia Slovenska k Maďarsku už nepripúšťala a to aj vďaka konsolidácie národnostných pomerov (nielen) na východe krajiny.

¹³⁵ Sú Košice mestom maďarským alebo slovenským?, In: *Slovenský východ*, r. 2, č. 188, s. 1.

¹³⁶ Slovenské Košice, In: *Slovenský východ*, r. 3, č. 73, s. 1.

¹³⁷ Maďarskí vyzvedači pred vojenským súdom v Košiciach, In: *Slovenský východ*, r. 3, č. 14, s. 1-2.

¹³⁸ Pokus exkráľa o štátny prevrat v Maďarsku, In: *Slovenský východ*, r. 3, č. 74, s. 1.

Záver

Táto práca sa snažila o postrehnutie zmien, ktoré nasledovali po vyhlásení Československej republiky v rozmedzí rokov 1918 až 1921. K sledovaniu týchto zmien nám okrem literatúry poslužil aj rozbor troch ročníkov periodika Slovenský východ, ktorý vychádzal v Košiciach v sledovanom období.

Poukázali sme na situáciu slovenského národného vedomia pred prvou svetovou vojnou a počas nej, teda na východiskovú situáciu pre našu prácu. Na základe nami preštudovanej literatúry a prameňov sme zistili že slovenské národné vedomie na začiatku vojny nebolo silné, a že východné Slovensko bolo po vojne oblasťou s najmenej rozšíreným slovenským (československým) národným vedomím. Jednou z príčin tejto situácie bolo okrajové postavenie tohto regiónu v rámci nového štátu. Zo samotného východného Slovenska sa ozývali hlasy kritizujúce nedostatočnú snahu centrálnych štátnych orgánov zmeniť situáciu na východe. Ďalšou príčinou slabého slovenského (československého) národného povedomia medzi obyvateľstvom bolo špecifické regionálne cítenie východných Slovákov. Za doklad tohto cítenia môžeme považovať vytvorenie východoslovenskej ľudovej republiky a v jej rámci vytvorenie samostatného slovjackého národa. Tento počin však súčasne nemožno brať ako vôľu všetkých obyvateľov východného regiónu, o čom svedčí aj fakt, že táto novoustanovená republika nenašla u ľudových más podporu a zanikla o mesiac na to, ako bola ustanovená.

Analýza novín Slovenský východ v nami sledovanom období taktiež potvrdila, že slovenské národné povedomie bolo na východnom Slovensku a v Košiciach slabé. Noviny sa toto národné povedomie snažili posilňovať uverejňovaním článkov o čechoslovakizme, o význame nových štátnych sviatkov a zverejňovaním dokladov, o tom, že slovenský a český národ sú jeden, a že len vplyvom historických udalostí boli rozdelení a vyvíjali sa odlišnou cestou. Noviny ďalej uverejňovali protimaďarsky/protiuhorsky orientované články. Hlavným cieľom bolo zamedziť šíreniu iredentistických nálad a rozširovať a posilňovať novú štátnu ideu. O tejto snahe svedčia články, ktoré zdôrazňovali výhody plynúce pre Košice a pre východné Slovensko, z ich nového postavenia. Zmienky o pozitívnom vítaní maďarskej armády pri jej vstupe do mesta roku 1919 nám ukazujú, že premena Košíc a jeho okolia na československé mesto neprebehla rýchlo, ale mala postupný prechod.

Túto prácu považujeme za úvod do výskumu danej problematiky. Touto prácou aj budúcim výskumom sme chceli prispieť k rozšíreniu počtu prác o danej problematike keďže ich v súčasnosti mnoho nie je. Nedostatok a neaktuálnosť dostupných zdrojov bol závažný problém, s ktorým sme sa pri výskume stretli. Noviny Slovenský východ boli novinami

vychádzajúcimi z podpory československej vlády a preto pre presnejšie rozanalyzovanie skúmaného problému je potrebné kritike podrobiť aj košické noviny vychádzajúce v maďarskom jazyku. Analýzu týchto novín si stanovujeme ako náš cieľ v ďalšom rozpracovaní tejto témy. Ako ďalšiu úlohu do budúcnosti si rovnako stanovujeme aj preštudovanie archívnych materiálov v Mestskom archíve Košice, ktoré nám pri písaní tejto práce neboli prístupné, z dôvodu prebiehajúcej reorganizácie archívu, a ktoré by od roku 2013 mali byť prístupné.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archívne materiály:

Štátny archív Košice, fond Policajné riaditeľstvo v Košiciach 1920-1938.

Literatúra:

Úloha kultúry v zachovávaní národného povedomia detí a mládeže v menšinovom prostredí, *Zborník prác rovnomeného medzinárodného seminára, ktorý v dňoch 12.-14.mája 200ť v Nadlaku usporiadala Aradská oblasť Demokratického zväzu Slovákov a Čechov v Rumunsku*, vydavateľstvo Ivan Krasko, Nadlak, 2005.

ANDERSON, B. *Představy společnosti – úvahy o puvodu a šíření nacionalismu*, nakladatelství Karolinum, Praha, 2008.

DANGL, V. Pokusy o asimiláciu prostredníctvom armády a slovenské reakcie 1900-1914, In: *Historik v čase a priestore, Laudatio Lubomírovi Liptákovi*, vydavateľstvo slovenskej akadémie vied Historický ústav SAV, Bratislava 2000,s. 151-173.

DŽUJKO, J. *Slovenský východ (1919) a formovanie slovenského národného povedomia na východnom Slovensku* - http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Slancova2/pdf_doc/dzujko.pdf .

DULOVIČ, E. *Košice na prelome čias. Udalosti v Abovsko-turnianskej župe po 1. svetovej vojne*, In: HR 7, 1996, č. 5, s. 15-16.

FERENCOVÁ, M. NOSKOVÁ, J. Paměť města, obraz města, veřejné komemorace a historické zlomy v 19.-21. století, vydal Etnologický ústav AV ČR, Praha – pracovište Brno, 2009.

HALAGA, O. SABOL, E. *História mesta Košice*, vydal Park kultúry a oddychu, Košice, 1975.

HALAGA, O.R. *Vývoj jazykovo-národnostnej štruktúry Košíc*, separátny výtlačok z historického časopisu, ročník 30, 1982, pre Mestský národný výbor – odbor kultúry v Košiciach Bratislava, Košice, 1982.

HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národu*, Sociologické nakladatelství, Praha, 2009.

HRONSKÝ, M. *Boj o Slovensko a Trianon 1918-1920*, vydalo Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, Bratislava, 1998.

HRONSKÝ, M. *Slovensko na rázcestí*, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice, 1976.

HRONSKÝ, M. *Slovensko pri zrode Československa*, nakladateľstvo Pravda, Bratislava, 1987.

KIPSOVÁ, M. a kol., *Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z roku 1918-1938*, vydala Matica slovenská, Martin, 1968.

KOMORA, P.: *Primát Košíc a Prešova. Prvé priemyselné výstavy na Slovensku*, In: HR 8, 1997, č. 9, s. 11-12.

LETZ, R. *Náčrt dejín Uhorska a Maďarska s osobitým zreteľom na maďarsko-slovenské vzťahy*, vydala Polygrafia vedeckej literatúry a časopisov SAV, Bratislava.

LIPTÁK, E. *Vzbury vojakov a nacionálny rochod národov Uhorska roku 1918*, In.: *První světová válka a vztahy mezi čechy, Slováky a Němci*, vydala matice Moravská, Brno, 2000, s. 233-237.

LIPTÁK, E., *Slovensko v 20.storočí*, vydavateľstvo Kaligram, Bratislava, 2011.

LIPTÁK, E. *Storočie dlhšie ako 100 rokov*, Kalligram, Bratislava, 2011.

LUTHER, D. *Menšiny v meste : premeny etnických a náboženských identít v 20. storočí*, Ústav etnológie SAV, Bratislava, 2004.

MANNOVÁ, E. *Koncept lojality. Postoj k autoritám na Slovensku počas prvej svetovej vojny*, In.: *Historický časopis*, 55, 4, 2007.

MANNOVÁ, E. *Uhorsko a československá štátna idea: zmena povedomia v slovenskej spoločnosti*, In: *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*, Brno 2000, s. 87-95.

MEDVECKÝ, K.A. *Štátny prevrat, "Komenský"* vyd. a literárna spol. s.r.o, Bratislava, 1931, zv.4, kapitola: *Vpád maďarských bolševikov na východné Slovensko v júni 1919*.

MIHÓKOVÁ, M. *Politický život v Košiciach v rokoch 1901-1918*, Štátna vedecká knižnica, Košice, 1979.

MIHÓKOVÁ, M. *Košický biskup ThDr. Augustín Fischer-Colbrie 1863-1925 Život a dielo*, Verbum, Košice, 1996.

NĚMEC, Z. *Košice 1780-1918*, vydavateľstvo Pergamen, Sečovce, 1994.

POTEMRA, M. *Mestská správa v Košiciach 1848-1918*, Štátna vedecká knižnice, Košice, 1984.

POTEMRA, M. *Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*, vydala Matica slovenská, Martin, 1963, zv. 1b.

RÁKOS, P. *Národní povaha naše a těch druhých (sebeklamy a předsudky jako dějnotvorná síla)*, Kalligram, Bratislava, 2001.

ŘEZNÍK, M. *Formování moderního národa (Evropské „dlouhé“ 19.století)*, vyd. Triton, 2003.

RYCHLIK, J. *Češi a Slováci ve 20.století, Česko.slovenské vztahy 1914-1945*, vydal Academic Electronic Press a Ústav T.G.Masaryka Praha, Bratislava, 1997.

RYCHLÍK, J. *Město na hranici – hranice ve městě: vývoj malého pohraničního styku v Habsburské monarchii a v Československu*, In: *Československá historická ročenka 2011*, Brno – Bratislava – Praha, 2012, část: Mesto a región na novej hranici, s. 19-35.

SALNER, P. LUTHER, D. *Etnicita a mesto, Etnicita ako faktor polarizácie mestského spoločenstva v 20.storočí*, Ústav etnológie SAV, vydavateľstvo ZING PRINT, Bratislava, 2001.

TAJTÁK, L. *Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava.

TIŠLIAR, P. *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919, Príspevok k populačným dejinám Slovenska*, Statis, Bratislava, 2007.

VÖRÖS, L. *Analytická historiografia verzus národné dejiny: Národ ako sociálne reprezentácia*, Plus-Pisa University Press, Pisa, 2010.

Periodiká:

Slovenský východ ročník 1-3

Prílohy:

Príloha č.1

Demografický vývoj Košíc podľa maďarských štatistík

Rok	celkom	Slováci	Maďari	Nemci	cudzinci	Iní
1850	13.034	4.738	2.904	1.592	2.838	
1857	11.944	4.379	2.500	4.200	5.206	
1880	26.097	10.674	10.387	4.358		678
1890	28.884	9.713	14.421	3.891		859
1900	40.102	9.244	25.996	3.446		1.416
1910	44.211	6.547	33.350	3.189		1.125
1920	52.898	31.572	11.206			

(MIHÓKOVÁ, M. *Politický život v Košiciach 1901-1918*, Štátna vedecká knižnica, Košice, 1979, s. 226)

Tabuľka č.2

Základný prehľad počtu obyvateľstva podľa národností v jednotlivých slúžnovských okresoch v roku 1919

Slúžnovský okres, municipiálne mesto	československá	rusínska	maďarská	nemecká	iná	spolu
Abovsko-turnianska župa	37.328	933	31.932	2.437	2.223	74.853
Košice okres	19.972	279	6.865	118	958	28.192
Moldava a Turňa	4.307	626	22.296	2.267	350	29.846
Ždaňa	13.049	28	2.771	52	915	16.815
Košice mesto	22.858	86	17.991	2.477	3.414	46.826

(TIŠLIAR, P., *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919, Príspevok k populačným dejinám Slovenska*, Statis, Bratislava, 2007, s. 121)

Príloha č.3

Demografický vývoj Abovsko-turňanskej župy

rok	celkom	Slováci	Maďari	Nemci	Iní
1880	154.247	42.355	102.585	7.946	1.361
1890	151.000	38.527	105.105	6.119	1.249
1900	156.360	35.828	114.054	5.282	1.190
1910	158.077	29.520	123.318	3.331	1.908

(MIHÓKOVÁ, M. *Politický život v Košiciach 1901-1918*, Štátna vedecká knižnica, Košice, 1979, s.228)

Príloha č.4

Prehľad počtu obyvateľstva a skladby podľa materinskej reči/národnosti na území Slovenska

rok	počet obyvateľov	Slovenská (československá)	maďarská	nemecká	rusínska	iná
1880	2.455.928	1.498.808	549.059	225.059	78.941	104.061
1890	2.587.458	1.600.676	642.484	232.788	84.787	26.750
1900	2.792.569	1.700.842	759.173	214.302	84.906	33.346
1910	2.926.833	1.685.653	896.338	196.948	97.014	50.880
1919	2.923.214	1.954.446	689.565	143.466	81.332	54.405
1921	3.000.870	2.025.003	650.597	145.844	88.983	90.498

(TIŠLIAR, P., *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919, Príspevok k populačným dejinám Slovenska*, Statis, Bratislava, 2007, s.66)